

І С Т И Н И

ГОМЕР

ОДІССЕЯ

Гомер

Одіссея

Серія «Істини»

http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=38610603

Гомер «Одіссея». Серія «Істини». Літературно-художнє видання:

Фоліо; Харків; 2018

ISBN 978-966-03-8171-1

Анотація

Гомерівський епос складається з двох епопей – «Іліади» і «Одіссеї». У першій із них йдеться про подвиги звитяжців під час Троянської війни. У другій розповідається про повернення Одіссея – одного з героїв Троянської війни – на рідний острів Ітаку та про незвичайні пригоди, які йому довелося пережити. «Одіссея» дихає величавим спокоєм, вона сповнена духовної краси і величі та є завершеним втіленням класичної епопеї. Поема наповнена цікавим побутово-звичаєвим змістом життя стародавніх еллінів, і разом з тим вона нас вводить у казково-фантастичний світ грецької міфології. Поема відзначається досить складною і довершеною композицією, що свідчить про високий художній рівень, якого досягла поезія гомерівського часу.

Содержание

Пісня перша	4
Рада богів	5
Пісня друга	25
Збори ітакійців	26
Пісня третя	45
В Пілосі	46
Пісня четверта	68
В Лакедемоні	69
Пісня п'ята	105
Пліт Одиссеїв	106
Пісня шоста	127
Прибуття Одиссея до феаків	128
Кінець ознакомительного фрагмента.	139

Гомер

Одіссея

Пісня перша

Зміст першої пісні

ДЕНЬ ПЕРШИЙ

Рада богів. Зібравшись на Олімпі, вони ухвалюють, щоб Одісей, якого переслідує Посейдон і затримує німфа Каліпсо, повернувся нарешті у свою вітчизну, на острів Ітаку. Богиня Афіна, прибравши вигляд Мента, Одісеевого друга, з'являється синові Одіссея Телемахові й дає пораду поїхати до Пілоса і Спарти, щоб розвідати про батькову долю, радить йому також повиганяти женихів своєї матері Пенелопи, що господарюють в Одісеевім домі. Телемах після рішучої розмови з матір'ю і женихами лягає спати і мріє про подорож.

Рада богів

Афіна наставляє Телемаха

Музо, повідай мені про бувалого мужа, що довго
Світом блукав, священну столицю троян зруйнувавши,
Всяких людей надивився, міста їх і звичаї бачив,
В морі ж багато біди і тілом зазнав, і душею,

⁵ Щоб і себе врятувать, і друзів додому вернути.
Та не вберіг він свого товариства, хоч як того прагнув.
Марно загинули всі через власне зухвальство безтямне:
З'їли, безумні, волів вони Гелія Гіперіона,
Що понад нами, – за те дня повернення він їх позбавив.

¹⁰ Дещо, богине, і нам розкажи про них, Зевсова доню.
Інші, кому пощастило уникнуть загибелі злої,
Дома були вже, війни й небезпеки на морі позбувшисьь.
Тільки його, що так прагнув отчизни своєї й дружини,
Німфа Каліпсо, владарка, тримала, в богинях пресвітла,

¹⁵ В гроті глибокім, бажаючи мати його чоловіком.
В круговороті часу, коли рік надійшов відповідний
І ухвалили боги повернутись йому до Ітаки,
Навіть і там, серед близьких і рідних, не міг він уникнуть
Скрути тяжкої. Тоді всі богове йому співчували,

²⁰ Крім Посейдона, – гнівом його Одиссей богорівний
Вічно був гнаний, аж поки до рідного краю дістався.

Сам Посейдон у далеких тоді пробував ефіопів, —
У протилежних кінцях простягались поселення їхні, —
Де Гіперіон заходить, і там, де він сходить щоденно.

²⁵ Там з баранів і биків гекатомби приймав він жертовні,
Там веселився на учтах. Тим часом інші богове
В Зевса, у домі його на Олімпі, всі разом зібрались.

Першим батько людей і богів тут слово промовив, —
В пам'яті серця його постав-бо Егіст бездоганний,

³⁰ Вбитий Орестом палким, Агамемнона сином преслав-
ним.

Це він згадавши, з такими словами звернувся до безсмерт-
них:

«Горе! Як легко смертні тепер нас у всьому винують!

Зло – від богів, – вони кажуть, самі ж через власну
зухвалість,

Всупереч долі, багато на себе нещасть накликають.

³⁵ Так і Егіст проти долі дружину Атріда законну
Взяв за жону, а самого убив, щойно той повернувся.
Знав же й про згубу свою, бо завчасно до нього послали
Світлого ми дозорця Гермеса сказати, щоб не смів той
Ані Атріда вбивати, ні жони його брати за себе,

⁴⁰ Бо за Атріда відомста відбудеться через Ореста,
Щойно змужніє й почне за рідним він краєм тужити.
Так йому мовив Гермес, та не зміг він на думку Егіста
Радою доброю вплинути, – і той за все поплатився».

В відповідь мовить йому ясноока богиня Афіна:

⁴⁵ «О Кроніде, наш батьку, ти наш володарю найвищий!

Справді, смертю такою поліг він цілком по заслугі.

Хай же так кожен загине, хто мав би таке учинити.

Та розривається серце за тим Одиссеєм розумним.

Він-бо, нещасний, від любих далеко на хвилию митім

⁵⁰ Острові терпить біду, на тім пупі широкого моря.

Острів той лісом поріс, і живе там богиня в домівці,

Згубного донька Атланта, що глиб увесь знає у морі

Й сам міцними плечима тримає стовпи височенні

Ті, що й небо навколо, і землю усю підпирають.

⁵⁵ В смутку затримує там бідолаху Атлантова донька,

Повними ласки й облуди словами всечасно чарує,

Тільки б свою він Ітаку забув. Одиссей же невтішно

Прагне узріти хоч дим, що над рідним підноситься краєм,

Потім і вмерти готовий. Невже і твого, олімпійцю,

⁶⁰ Серця ласкавого це не зворушить? Чи не годив-бо

Жертвами щиро тобі Одиссей з кораблів аргів'янських

В Трої просторій? Чому ж одвертаєшся й досі од нього?»

Відповідаючи, Зевс, що хмари збирає, промовив:

«Що за слова в тебе лунуть, дитя, крізь зубів огорожу?

⁶⁵ Богоподібного як же забути мені Одиссея?

Найрозумніший з людей він, з усіх найщедріші приносив

Жертви безсмертним богам, що простором небес володі-

ють!

Та Посейдон-земледержець до нього всечасно палає
Гнівом невпинним за те, що кіклоп Поліфем богорівний
70 Ока позбавлений ним, а той же із інших кіклопів
Був найсильніший; німфа його породила Фооса,
Форкіна донька, державця в пустинному морі шумливим.
В гроті глибокім вона з Посейдоном колись поєдналась.
З того часу Посейдон, могутній землі потрясатель,

75 Хоч не убив Одісея, то гонить від рідного краю.
Отже, давайте усі поміркуємо разом уважно,
Як Одісея додому вернуть. Посейдон хай вгамує
Гнів свій, – не може-бо він проти спільної волі безсмерт-

них

Вперто змагатися сам і один з усіма сперечатись».

80 В відповідь мовить йому ясноока богиня Афіна:
«О Кроніде, наш батьку, ти наш володарю найвищий!
Як і на правду тепер до вподоби богам всеблаженим,
Щоб Одісей велемудрий щасливо додому вернувся,
З вістю Гермеса, гінця світлосяйного, швидше пошлімо

85 Аж на Огігію, острів далекий, нехай там негайно
Німфі звістить пишнокосій ухвалу нашу незмінну,
Що Одісей витривалий повинен додому вернутись.
Я ж до Ітаки поїду, щоб там в Одісеєвім сині
Більшу збудити бадьорість і прагнення вкласти у серце,

90 Скликати довговолосих ахеїв на збори народні
Й вигнати всіх женихів, які убивають у нього

Цілі отари овець і повільних волів круторогих.

Потім пошлю його в Спарту і в Пілос, пісками укритий, —
Може, почує він щось про повернення любого батька

⁹⁵ Й сам між чужими людьми собі доброї слави набуде».

Мовила так і до ніг золоті підв'язала підошви,

Гожі й нетлінні, що всюди із подувом вітру найлегшим —

І по воді, й по безкраїх просторах землі – її носять,

Спис бойовий у руки взяла з наконечником мідним,

¹⁰⁰ Гострий, міцний і важкий, що ним побивала героїв

Шереги гнівом охоплена донька всевладного батька.

Кинулась летом швидким із високих вершин олімпійсь-

ких,

Стала в ітакськiм краю, при самих Одиссеєвих дверях,

Перед порогом надвірним, із списом в руці мідногострим,

¹⁰⁵ Вигляд чужинця прибравши, тафійського ватага Мен-

та.

Там женихів гордовитих застала. Перед дверима

Грою в кості якраз утішали своє вони серце,

Сидячи долі на шкурах волів, що самі ж повбивали.

Слуги меткі та окличники з ними: одні у кратерах

¹¹⁰ Воду мішали з вином, а другі дiрчатими мили

Губками довгі столи й на середину їх виставляли,

Інші ж – м'яса на них розкладали шматки незліченні.

Перший з усіх Телемах боговидий богиню помітив.

Серцем засмучений, мовчки сидів він поміж женихами

¹¹⁵ Й думкою батька собі уявляв благородного, як він
З'явиться раптом і всіх женихів повигонить із дому,
Честь свою верне і стане господарем власних маєтків.
Мислячи так, він сидів з женихами й Афіну побачив.
Кинувсь до входу він, сором відчувши в душі, що чужи-
нець

¹²⁰ Мусить так довго стоять під дверима. Наблизивсь до
нього,

Взяв за правицю його, прийняв мідногострого списа
І, промовляючи, з словом до нього звернувся крилатим:
«Щастен будь, гостю, в цім краї ти прийнятий будеш при-
вітно!

Сядь, пообідай, а потім розкажеш, чого тобі треба».

¹²⁵ Мовивши це, йде вперед, а за ним – Паллада Афінa.
Щойно обоє зайшли вони в дім Одиссея високий,
Списа узяв він у неї, відніс під колону велику,
Вставив у тесаний списник – туди, де багато стояло
Інших списів Одиссея, в біді витривалого мужа.

¹³⁰ В крісло, привівши її, посадив, полотниною вкрите,
Крісло ж красиве, різьблене, з маленьким підніжжям при-
ньому.

Сам на стільці біля неї узорчатім сів якнайдалі
Від женихів, щоб криком своїм не завадили гостю
Їжу спокійно вживати, хоча й до зухвальців потрапив,

¹³⁵ Та наодинці про батька відсутнього щось розпитати.

Воду служниця внесла в золотому чудовому глеку —
Руки вмивати – й поволі над срібним цеберком зливала;
Потім поставила стіл перед ними, обструганий рівно.

Хліба і страв розмаїтих їм ключниця вносить поважна,
¹⁴⁰ Радо і щедро черпнувши з домашніх запасів багатих;
Різного м'яса їм чашник на блюдах поклав дерев'яних
Купами, й келихи він золоті перед ними поставив;
Часто й окличник до них підходив вина доливати.

Шумно в кімнату зухвалі зайшли женихи й посідали
¹⁴⁵ Поряд, один за одним, на стільцях і на кріслах високих;
Воду їм чисту на руки окличники стали зливати;
Свіжого хліба служниці наклали їм кошики повні;
Хлопчики аж по вінця напою влили у кратери,
Й руки до поданих страв одразу ж усі простягнули.

¹⁵⁰ Потім, коли уже голод і спрагу вони вдовольнили,
Зразу ж і іншим серця женихів забуяли бажанням —
Співу і танців, адже найкраща то учти оздоба.
Фемію в руки окличник кіфару подав пречудову,
Мусив-бо він женихам і грати, й співать проти волі.

¹⁵⁵ Пісню прекрасну почав він, по струнах ударивши злег-

ка.

Саме тоді Телемах Афіні сказав ясноокій,
Голову близько схиливши, щоб інші його не почули:
«Гостю мій любий, не будеш гнівитись на те, що скажу я?
Їм лиш одно на умі – самі лиш кіфари та співи.

¹⁶⁰ Легко їм це, бо безкарно чужеє майно проїдають
Мужа, що білії кості його або десь під дощами
Тліють на суші, або їх десь хвиля морська коливає.
Тільки б узріли вони, що господар додому вернувся,
Всім би їм краще вже ноги прудкіші схотілося б мати,

¹⁶⁵ Ніж на одіння коштовне чи золото тут багатіти.
Доля лиха загубила його, і ніякої втіхи
Нам вже немає, хоча й би сказав хто з живущих на світі,
Ніби він вернеться, – день повороту його вже загинув.
Отже, тепер мені щиро скажи і повідай одверто:

¹⁷⁰ Хто ти і звідки? З якого ти міста й родини якої?
Як ти прибув, на яким кораблі? Яку до Ітаки
Путь із тобою пройшли мореплавці? І що то за люди?
Ти ж бо не пішки, гадаю, до нашого краю дістався.
Щиро й одверто ще й те розкажи, щоб знав я напевно:

¹⁷⁵ Вперше сюди ти приїхав чи гостем у батька мого
Ти вже бував? Бо немало вчашало до нашого дому
Всякого люду, широкі-бо мав із людьми він стосунки».
Мовить до нього тоді ясноока богиня Афіна:
«Щиро й одверто на всі я тобі відповім запитання.

¹⁸⁰ Ментом я звусь, Анхіала премудрого я величаюсь
Сином і правлю тафійським народом моїм веслолюбним.
Нині ж заїхав сюди кораблем із людьми я своїми,
Пливши по темному морю в країну людей іншомовних,
В місто Темесу, по мідь, а везу я залізо блискуче.

185 Свій корабель я поставив далеко від вашого міста,
В гавані Рейтрі, де поле під схилом Нейона лісистим.
Гордий я тим, що гістьми з твоїм батьком були ми взаємно
З давніх часів. Запитай у старого Лаерта-героя,
Якось зайшовши до нього. Та, кажуть, уже він до міста

190 Більше не ходить, а десь у полі далеко бідує,
Тільки служниця стара подає йому їсти і пити
В час, коли втомлені ноги додому він ледве дотягне,
Свій виноградник за день обходивши по схилах пологих.
Отже, прийшов я тепер, – чував-бо, що твій уже батько

195 Дома – боги його, видно, затримали десь у дорозі.
Ні, не вмер, ще живе на землі Одиссей богосвітлий!
Десь між живих він, лише забарився на морі широкім.
Дикі й жорстокі мужі десь на острові, хвилию митім,
Силою, мабуть, його проти волі тримають у себе.

200 Нині ж тобі провіщу, як на душу безсмертні поклали
Й як воно збутися має насправді усе, я гадаю,
Хоч не віщун я і з льоту пташок ворожити не вмю.

Отже, недовго йому від милої серцю вітчизни
Бути далеко, – й залізні його вже не втримають пута, —

205 Вмілий до всього, він знайде і спосіб додому верну-
тись.

Отже, тепер мені щиро скажи і повідай одверто:
Справді рідним доводишся ти Одиссеєві сином?
Дуже лицем ти на нього й очима прекрасними схожий.

Часто за давніх часів ми один зустрічалися з одним
²¹⁰ Ще перед тим, як подавсь він до Трої, куди з ним і інші

—
Вицвіт аргеїв – на суднах своїх попливли крутобоких.
З того часу ні мене він, ні я Одиссея не бачив».

Відповідаючи, мовив на це Телемах тямовитий:
«Щиро, мій гостю, на всі я тобі відповім запитання.

²¹⁵ Мати мені говорила, що ніби я син Одиссеїв, —
Сам я не знаю. Та й хто ж бо те знає, від кого родивсь він?
Був би щасливий я, більше б мав користі, сином родив-
шись

Мужа, який при добрі своїм жив би до старості мирно.

Та серед смертних людей найнешасніший той, що, як ка-
жуть,

²²⁰ Я народився від нього, – якщо вже ти хочеш це знати».
Мовить до нього тоді ясноока богиня Афіна:

«Видно, в майбутнім боги не залишать твого без слави
Роду, коли породила такого, як ти, Пенелопа!

Отже, тепер мені щиро скажи і повідай одверто:

²²⁵ Що за гульня тут? І що то за зборище? Нащо тобі це?
Що це – весілля чи учта? Не в складчину ж тут розгуля-
лись?

Тільки, здається, вони вже надто зухвало учтують
В домі твоєму. Обуриться кожна людина розумна,
Хто б то сюди не зайшов і на сором отой не поглянув».

²³⁰ Відповідаючи, мовив на це Телемах тямовитий:
«Гостю, якщо ти поставив таке запитання, то знай же:
Був бездоганний колись цей будинок і повен достатку
В час, коли муж той отут іще пробував поміж нами.
Нині ж інакше схвалили боги, замисливши злеє.

²³⁵ Поміж усіх-бо людей зробили його невидимим.
Я ж бо не так сумував би, коли б і справді умер він,
Чи у троянській землі серед інших героїв загинув,
Чи, закінчивши війну, на руках би сконав він у друзів.
Пагорб могильний над ним насипали б там всеахеї.

²⁴⁰ Синові славу велику тоді б він залишив навіки.
Гарпії ж нині його від нас одібрали безславно,
В безвість пішов він, без сліду пропав десь, мені залишив-
ши

Сум і ридання. Та я не за ним лиш єдиним зітхаю
Й плачу, – боги мені й іншу печаль накинули злую:

²⁴⁵ Скільки на цих островах державців не є можновладних

З Сами, Дуліхію й Закінту, густо укритого лісом,
Скільки їх тут не кермує, на цій кременистій Ітаці,
Всі мою сватають матір і дім мій нещадно грабують.
Шлюбу ж бридкого вона ні відкинуть не сміє, ні краю

²⁵⁰ Їх домаганням не може покласти; вони ж об'їдають
Весь мій маєток і скоро й самого мене пошматують!»
Повна обурення, мовить до нього Паллада Афіна:

«Леле! То й справді тобі Одиссей, і понині відсутній,
Конче потрібен, щоб руки на зайд безсоромних накласти.

²⁵⁵ О, якби він повернувся додому і в перших воротах
Став із своїми списками двома, із щитом і в шоломі,
Знову такий же, яким його я побачив уперше
В час, коли в домі у нас їдою й питвом утішався
Він, повернувшись з Ефіри, від Іла, сина Мермера, —

²⁶⁰ Їздив яюсь Одиссей на своїм кораблі швидкоплиннім
Там смертоносного зілля шукати, щоб мідноокуті
Стріли намазувать ним. Та отрути не дав йому тої
Іл, бо боявся богів, одвічно над нами живущих.
Дав її тільки мій батько йому, бо любив його дуже.

²⁶⁵ Хай би отак Одиссей зустрів женихів безсоромних,
Коротковічні усі б вони стали тоді й гіркошлюбні!
Тільки в безсмертних богів лежить іще це на колінах —
Стане він помсту чинити за себе чи ні, повернувшись
В рідну оселю. А зараз тобі вже подумати треба,

²⁷⁰ Як би отих женихів із власного дому прогнати.
Отже, послухай тепер і візьми ці слова до уваги:
Завтра на збори усіх покликавши героїв ахейських,
Все розкажи їм, – боги ж тут нехай тобі свідками будуть.
Потім від всіх женихів зажадай по домах розійтися;

²⁷⁵ Мати ж твоя, якщо знов її серце одруження прагне,
Хай повертається в дім до свого вельможного батька;
Там хай справлять весілля й багаті нехай приготують

Віно й дарунки, що любій належить одержати доньці.

Дам і тобі я пораду розумну, її ти послухай:

²⁸⁰ Кращий візьми корабель і, дванадцять гребців спорядивши,

Їдь розпитати про батька, якого так довго немає, —
Може, почувеш од смертних що-небудь чи з уст Поголовски,
Вісниці Зевса, що людям чуток щонайбільше приносить;
В Пілосі ради спитай в богосвітлого Нестора спершу,

²⁸⁵ Звідти у Спарту заїдь до русявого ти Менелая,
Він-бо останній приїхав із мідянозбройних ахеїв.
Тільки почувеш, що батько живий і вернутися має,
Жди цілий рік і терпляче усі оті знось неподобства;

А як почувеш, що вмер він, що більше його вже немає,

²⁹⁰ Швидше додому вертайся, до милої серцю вітчизни,
Пагорб могильний насип і похорон справ урочистий,
Все як годиться, й тоді вже віддай свою матінку заміж.
Потім, коли ти закінчиш і зробиш усе, як я радив,
В серці своєму розваж і в думках обміркуй неодмінно,

²⁹⁵ Як у господі твоїй женихів повинищувать краще —
Підступом чи не ховаючись. Годі дитиною бути,
Виріс ти з цього давно, не в такому-бо ти уже віці.

Чи невідомо тобі, якої Орест богосвітлий
Слави зажив між людьми, помстившись на батькоубивці

³⁰⁰ Злому Егісті, що вбив славетного батька у нього?
Друже мій любий, я бачу, ти й рослий удавсь, і вродливий,

Будь же відважний, щоб доброї слави в потомках набути.
Я ж на швидкий корабель свій іти вже до друзів повинен,

Мабуть, давно їм терпець уривається ждати на мене.

³⁰⁵ Ти ж подбай про своє й над моїми подумай словами».

Відповідаючи, мовив на це Телемах тямовитий:

«Так доброзичливо ти, мій гостю, до мене говориш,

Наче до сина отець, і порад я твоїх не забуду.

Трохи зостанься ще тут, хоч і дуже ти в путь поспішаєш.

³¹⁰ Добре помийся у мене, дай милому серцю утіху,

Потім, радіючи духом, на свій корабель з подарунком

Підеш почесним; на спогад я річ тобі гарну й коштовну

Дам, як другові-гостю господар гостинний дарує».

В відповідь мовить йому ясноока богиня Афіна:

³¹⁵ «Ні, не затримуй мене, поспішаю-бо нині в дорогу.

Дар же, що серцем ласкавим хотів ти мені дарувати,

Ще віддаси, коли знов повернусь, – повезу я додому

Дар дорогий і щось гідне й тобі подарую взаємно».

І непомітно тоді відійшла ясноока богиня,

³²⁰ Зникла, мов чайка та, в отвір для диму, силу й відвагу

В груди вдихнувши йому, і про батька він більше, як за-

вжди,

Мусив згадати. Думками своїми розмисливши добре,

Серцем жажнувсь Телемах, у гостеві бога пізнавши.

Зразу ж у гурт женихів повертається муж богорівний.

³²⁵ Пісню славетний співав їм пісняр, а вони всі сиділи
Й слухали мовчки. Співав про сумне він повернення з
Трої

Воїв ахейських, що їм призначила Паллада Афіна.
З верхніх покоїв своїх почула ті співи натхненні
Мудра Ікарія донька, багата умом Пенелопа.

³³⁰ Зверху по східцях високих зійшла вона вниз потихень-
ку,

Ще й не сама, з нею разом зійшли й дві служниці додолу.
До женихів увійшовши із ними, в жінках богосвітла,
Стала вона під одвірком, що дах підпирає надійно,
Лиця закрила собі білотканим, ясним покривалом;

³³⁵ В неї обабіч стояли обидві служниці дбайливі.

Вмившись сльозами, вона божественному мовить спів-
цеві:

«Фемію, знаєш пісень ти багато, що смертних чарують,
Подвиги ними людей і богів уславляють аеди,
Сядь, заспівай нам одну з них, а гості послухають, мовчки

³⁴⁰ Чаші хиляючи. Тільки свою припини сумовиту
Пісню, вона-бо мені у грудях скорботою liebe
Сповнює серце, – горе спіткало мене безутішне.
В вічному смутку спогадую голову я найдорожчу
Мужа, що слава його всю Елладу окрила і Аргос».

³⁴⁵ Відповідаючи, мовив на це Телемах тямовитий:
«Вірному, матінко люба, навіщо борониш співцеві

Тим нас втішати, до чого він прагне в думках? Не співці тут

Винні, а винен тут Зевс, що людям, які задля хліба
Тяжко працюють, те, що захоче, вкладає до серця.

³⁵⁰ Тож не дивуйся, коли він співа про недолю данаїв.
Смертні-бо люди звичайно таку вихваляють найбільше
Пісню, яка слухачів полонить найновішим звучанням.

Май же терпіння у серці й послухать наважся душею:
Справді, не сам Одиссей лише день повороту додому
³⁵⁵ Втратив у Трої, загинуло з ним іще й інших багато.
Краще до себе вертайся й пильнуй там своєї роботи,
Кросен своїх, веретен, та доглянь, щоб служниці у домі
Всі працювали як слід. А розмови вести – чоловіча
Справа, найбільше ж моя, бо єдиний я в домі господар».

³⁶⁰ Подиву повна, до себе вернуласть тоді Пенелопа, —
Синове слово розумне їй глибоко в душу запало.
В горницю верхню вона із служницями разом ввійшовши,
За Одиссеєм, за мужем коханим, там плакала, доки
Сон їй солодкий на вії звела ясноока Афїна.

³⁶⁵ Галас тим часом зняли женихи в звечорілих покоях, —
Всі-бо жадали вони з Пенелопою ложе ділити.
Отже, почав Телемах тямовитий до них промовляти:
«Гей, женихи матусі моєї, занадто зухвалі!

Пиймо вино й досхочу веселімось, та нащо кричати

³⁷⁰ Голосно так! Чи не краще послухать чудової пісні

Мужа такого, як цей, що з богами рівняється в співах.
Завтра ми зранку, усі на міському зійшовшись майдані,
Збори почнем, і прямо я буду від вас вимагати
Дім мій покинуть. Про інші собі постарайтеся учти —
³⁷⁵ Власне майно проїдайте у кожного в домі по черзі.
А догідніше і краще здається вам тут залишатись,
Щоб лиш в одної людини добро марнувати безкарно, —
Все пожеріть! До богів я волатиму вічно живущих,
Поки сам Зевс на тім стане, щоб мали ви мзду по заслугі,

³⁸⁰ Тут же, в цім домі, тоді загинете ви без відомсти!»
Так він сказав. А вони – аж губи погризли зубами,
Лиш дивувались, як сміливо став Телемах промовляти.
Саме тоді Антіною, син Евпейтів, озвався до нього:
«Мабуть, самі вже боги навчили тебе, Телемаху,

³⁸⁵ Звисока так розмовляти й зухвало поводитись з нами.
Тільки б не дав нам Кроніон державцем тебе на Ітаці,
Морем омитій, хоч маєш на неї з народження право!»
Відповідаючи, мовив на це Телемах тямовитий:
«Ти не гнівись, Антіною, на мене за те, що скажу я:

³⁹⁰ Я не від того, як зволив би Зевс мені це дарувати.

Ти ж не назвеш це найгіршим, що трапитись може людині?

Бути державцем – то зовсім не зле: відразу-бо в нього
Й дім багатіє, і сам набуває він більшої шани.

Тільки ж у нас, між ахеїв, на морем омитій Ітаці,

³⁹⁵ Інших державців багато ще є – і старих, і молодших, —
З них комусь влада перейде, як вмер Одіссеї богосвітлий.
В себе ж один тільки я повновладним господарем буду
Дому і слуг, що для мене придбав Одіссеї богосвітлий».
Тут Еврімах, син Поліба, у відповідь мовив до нього:

⁴⁰⁰ «В лоні богів, Телемаху, від нас ще заховано, мабуть,
Хто володарити буде на морем омитій Ітаці.

В домі ж своєму єдиний над власним добром ти господар.
Хто б це посмів силоміць у тебе майно одібрати,
Поки Ітака стоїть і люди на ній проживають!

⁴⁰⁵ Хтів би я, мій найдорожчий, спитати у тебе про гостя:
Звідки отой чоловік? Яку він отчизною славить
Землю? Якого він роду і де його нива отецька?
Звістку тобі він привіз про повернення батька чи, може,
Справи його особисті прибути сюди спонукали?

⁴¹⁰ Надто раптово-бо зник він, знайомства із нами не
ждавши.

З вигляду ж він на людину низького коліна не схожий».
Відповідаючи, мовив на це Телемах тямовитий:

«Ні, Еврімаху, на батька мені уже, мабуть, не ждати.
Я ні чуткам вже не вірю, що ніби він має вернутись,

⁴¹⁵ Ні в вішуваннях не тішусь, яким довіряється мати,
Безліч провісників різних скликаючи в нашу оселю.
Гість же оцей – то приятель батьків, із Тафоса родом,

Мент на ім'я, назвався премудрого він Анхіала
Сином і править тафійським народом своїм веслолюб-
ним».

⁴²⁰ Так відповів Телемах, хоч безсмертну впізнав він бо-
гиню.

Тішитись танцями знов почали вони й співом, що млостю
Сповнював їх, і так вечорової ждали години.

Поки вони веселились, то й вечір насунувся темний.

Тільки аж спати схотівши, вони розійшлись по домівках.

⁴²⁵ Гарним подвір'ям тоді й Телемах до високих подався
Спальних покоїв, що їх збудував він на видному місці, —
З серцем, повним думок, до свого він наблизився ложа.

Вслід йому з факелом в кожній руці увійшла домовита
Опсова донька, стара Евріклея, Пейсенора внука.

⁴³⁰ Власним коштом Лаерт відкупив її в час, коли зовсім
Юна була вона, двадцять за неї волів заплативши;

В домі так само її шанував, як і жінку дбайливу.

Ложа її не ділив, проте, щоб не гнівити дружину.

Йшла вона з факелом в кожній руці. Телемаха ж любила

⁴³⁵ Більше, ніж інші служниці, бо змалку його доглядала.

Двері тоді відчинив він в доладно збудовану спальню,

Сів на постелі і, знявши хітон м'якотканий із себе,

Кинув цю одіж на руки послужливій няні старенькій.

Склавши старанно хітон і розгладивши, де він зібгався,

⁴⁴⁰ Няня його на кілок при різьбленім повісила ліжку.

Вийшла із спальні, узявши за срібне кільце, причинила
Двері і ременем засув з надвору засунула тихо.
Руном овечим укритий, всю ніч Телемах, на постелі
Лежачи, думав про путь, в яку закликала Афіна.

Пісня друга

Зміст другої пісні

ДЕНЬ ДРУГИЙ І РАНОК ТРЕТЬОГО ДНЯ

Вранці Телемах наказує скликати ітакійських громадян на міську площу і всенародно вимагає на зборах, щоб женихи покинули його дім. Антіной зухвало з ним сперечається. Віще з'явлення орлів тлумачить Аліферс, якому грубо заперечує Еврімах. Телемах вимагає корабля, щоб їхати до Пілоса. Ментор дорікає громадянам за байдужість до Одисеєвого сина. Після зборів, які вавільно розпустив Леокрит, Афіна у вигляді Ментора обіцяє Телемахові дати корабель і веслярів, а ключниця Евріклея споряджає його в дорогу. Телемах з уявним Ментором без відома матері відпливає до Пілоса.

Збори ітакійців Телемахів од'їзд

Ледве з досвітньої мли заясніла Еос розоперста,
З ложа свого підвівся улюблений син Одиссеїв,
В одяг убрався, черезпліч нагострений меч перевісив
І, до намащених ніг підв'язавши сандалії гарні,

⁵ Вийшов зі спальні своєї, достоту на бога подібний.
Дзвінкоголосих гукнувши окличників, він наказав їм
Довговолосих на збори негайно скликать ахеїв.

Ці їх скликали, а ті – на площу збиралися швидко.
Щойно посходився люд і натовп зібрався великий,

¹⁰ Вийшов на площу і він, тримаючи спис мідногострий.
Був він не сам – услід йому бігли два пси прудконогі.
Чаром божистим його опромінила з неба Афіна, —
Всі зачудовано люди дивились, коли він проходив.
Сів він на батьківськiм місці, старшина ж уся розступилась.

¹⁵ Першим Египтій, герой, до громади почав промовляти.
Зігнутий старістю був і знав у житті він багато.
Син-бо коханий його з Одиссеєм поплив богорівним
В суднах просторих у той Іліон, що славиться кіньми, —
Звався він Антіф-списоборець. В печері глибокій убивши,

²⁰ З'їв його лютий кіклоп останнім шматком на вечері.

Троє синів ще лишалось, – один, Евріном, з женихами
Гурту тримався, два інші у батька в полях працювали.
Тільки й того не забув він, весь час ним журився і плакав.
Тож із сльозами Єгиптії почав говорити й промовив:

²⁵ «Слухайте, всі ітакійці, що маю вам нині сказати!

В нас ні нарад не було, ні зборів на нашім майдані

З дня, як на суднах просторих одплив Одиссей богосвіт-
лий.

Хто ж бо нас нині зібрав? Де виникла в цьому потреба —
В когось з молодших чи, може, в людей поважнішого віку?

³⁰ Може, хто звістку почув, що додому вертається військо,
Ясно нехай оповість нам, про що він довідався перше.

Може, щось інше у справі народній звістить і розкаже?

Благословенним мені він здається й відважним! Нехай же
Зевс на добро йому все, що він серцем замислив, оберне!»

³⁵ Так він сказав, і, зрадівши, улюблений син Одиссеїв

Всидіти довше не міг. Надумав і він говорити.

Став посередині зборів. Тоді йому берло у руки

Вклав окличник Пейсенор, в порадах розумних умілий.

⁴⁰ Спершу до старця звернувся Телемах і промовив до

нього:

«Старче, той муж недалеко, – ти зараз і сам це побачиш.

Я цих людей позбирав, у великім-бо смутку я нині.

Звістки ніде я не чув, що додому вертається військо,

Мовити ясно не можу, щоб я десь довідався перше, —

Нічого в справі народній мені сповістити й сказати.

⁴⁵ Йдеться про мене самого й про лиха, що впали на дім мій.

Два їх: одно – що загинув мій батько всечесний, який вам Був владарем і ставивсь до вас, як той батько ласкавий; Друге – ще гірше то лихо, що дім мій увесь незабаром Зовсім зруйнує й увесь мій набуток дощенту погубить.

⁵⁰ Матір мою женихи проти волі її обсідають,
Всі оті милі сини тутешніх мужів щонайкращих.

В дім до Ікарія-батька вони не посміли звернутись
Прямо, щоб викуп належний він визначив сам за дочкою
Й видав її за того, кого схоче, хто буде їй любий.

⁵⁵ В дім наш унадившись, день вони в день учащають до нього,

Ріжуть нещадно воли в нас, і вівці, й годовані кози,
П'ють наші вина іскристі, без міри й без краю справляють
Учти свої, – витрат не злічити! Немає-бо в домі
Мужа, як був Одиссей, щоб нещастя оте відвернути.

⁶⁰ Ми ж боронитись тепер не здолаємо, й навіть пізніше
Будем безпомічні ми, захистити себе неспроможні.
Я б заступився і сам – була б тільки сила у мене!
Діються речі, яких уже стерпіть не можна, – ганебно
Гине мій дім. Нехай і самих вас обурення пройме,

⁶⁵ Й інших людей посоромтесь, сусідів своїх, що навколо
Тут проживають. Бійтесь хоч гніву богів ви безсмертних,

Щоб і до вас не змінились, уражені кривдами тими.
Я заклинаю вас Зевса ім'ям олімпійця й Феміди,
Тої, що збори скликає народні та їх розпускає, —

⁷⁰ Годі вам, друзі, дозвольте мені вже самому терзатись
Горем болючим! Хіба Одиссей, мій батько всечесний,
Скривдив ворожо ахеїв отих в наголінниках мідних,
Що в ворожнечі мститесь на мені ви і платите лихом,
Цим потураючи людям? То краще, якби вже самі ви

⁷⁵ Всі поз'їдали у мене маєтки, стада і отари.

З'їли б самі ви усе, то й оплату я мав би скоріше.
Ми-бо ходили б по місту й чіплялись до вас із благанням
Наше віддати добро, аж поки всього б не вернули.
Нині ж лише нездоланний ви серцеві жаль завдаєте».

⁸⁰ Гнівню слова ці він вигукнув, берло відкинув на землю,
Сліз не тамуючи, й жалість до нього людей охопила.
Мовчки сиділи всі інші, й ніхто з-поміж них не насмівсь
В відповідь прикре сказати Телемахові слово образи.
Тільки один Антіной озвався до нього й промовив:

⁸⁵ «Що ти сказав, Телемаху, шаленцю ти високомовний!
Нащо ганьбиш нас? Ти хочеш неславою нас заплямити?
Не женихи-бо у смутку й печалях твоїх завинили,
Тільки матуся твоя, що на хитрощах знається добре.
Третій минає вже рік і четвертий небавом настане

⁹⁰ З дня, як ахейським синам серця вона в грудях моро-
читьь.

Всім-бо надію дає, обіцянками кожного тішить,
Кожному вість посилає, в думках замишляючи інше.
Підступ ще й інший вона в лукавих задумала мислях:
Кросна великі в покоях поставивши, вмить заходилась

⁹⁵ Ткати велику тканину тонку і так нам сказала:
«Юні мої женихи! Хоч і вмер Одиссей богосвітлий,
Не спонукайте до шлюбу мене, аж поки скінчу я
Покрив погребний, – щоб марно прядіння моє не пропа-

ло, —

Славному старцю Лаерту на час, коли доля нещадно

¹⁰⁰ В повен зріст покладе його смерті в обійми скорботні,
Щоб не корили мене ахеянки в цілій окрузі,
Що залишився без савану той, хто надбав так багато».

Мовила це і дух наш відважний у грудях скорила.

З того часу вона ткала удень полотнину велику

¹⁰⁵ Й потім, при факельнім світлі, її уночі розпускала.

Цілих три роки вона лукавством морочить ахеїв.

Аж на четвертому році, як знову весна наступила,

Нам розказала одна із жінок, що знала цю тайну,

Й вгледіли ми, як чудову вона розпускала тканину.

¹¹⁰ Тут довелося вже їй хоч-не-хоч, а ткання докінчити.

Ось що кажуть тобі женихи, щоб і сам ти душею

Добре збагнув і щоб інші ахеї усі оте знали:

Матір свою відішли і умов, щоб стала до шлюбу

З тим, кого батько укаже й хто буде самій до вподоби.

115 А як ахейських синів відсилать вона буде й надалі,
Горда із того, чим щедро її наділила Афіна, —
Розумом світлим, умілістю в різних роботах прегарних,
Хитрістю витівок тих, що про них не чували раніше
В давніх ахеянок ми, таких, як оті пишнокосі

120 В гарнім віночку Мікена, Тіро і Алкмена ошатна, —
Жодна із них не могла б з Пенелопою навіть рівнятись
Розумом; нині ж їй краще тих хитрощів не замишляти.
Доти худобу й маєтки вони поїдатимуть в тебе,
Доки триватиме марно у мислях вона, що боги їй

125 В груди вкладають. Для себе вона цим велику здобуде
Славу, тебе ж призведе до значних лише втрат і видатків.
Ми ж ні вернемоь до справ, ні до іншої ми не поїдем,
Поки не вийде вона за котрого захоче з ахеїв».
Відповідаючи, мовив на це Телемах тямовитий:

130 «Як же б то міг, Антіною, я з дому прогнать проти волі
Ту, що зродила мене й згодувала? На чужині десь
Батько мій – вмер чи живий він? Нелегко було б і сплатити
Віно Ікарію, матір до нього самому пославши.
Дав би за те мені батько! Мене й божество покарає

135 Грізно, якщо до жاخливих Ерінній взиватиме мати,
З дому виходячи, тяжко упав би на мене богівський
Осуд. Отож-бо я й слова про це не скажу їй ніколи.
Ну, а якщо це у вас тільки гнів у серцях викликає,
Йдіть з мого дому! Про інші собі постарайтеся учти —

¹⁴⁰ Власне майно проїдайте у кожного в домі по черзі.
А догідніше і краще здається вам тут залишатись,
Щоб лиш в одної людини добро марнувати безкарно, —
Все пожеріть! До богів я волатиму вічно живущих —
Поки сам Зевс на тім стане, щоб мали ви мзду по заслугі,

¹⁴⁵ Тут же, в цім домі, тоді загинете ви без відомсти!»
Так їм сказав Телемах, а Зевс громозвучний тим часом
Випустив з верху гори двох орлів, щоб додому летіли.
Легко за подувом вітру вони подалися обоє,
Близько простерши один біля одного крила широкі,

¹⁵⁰ А опинившись якраз над майданом багатоголосим,
Стали кружляти вони і крилами часто махати.
Голови всім оглядали, загибель віщуючи близьку;
Кігтями потім лоби взаємно подряпали й шії
І над домами направо й над містом кудись полетіли.

¹⁵⁵ Всі аж жажнулись, тих птахів на власні побачивши очі,
Й думали нишком про себе: на чому це може скінчитись?
З словом звернувся до них Аліферс – герой сивочолий,
Масторів син; він один визначався з його покоління
Тим, що знався на птахах і віщо умів промовляти.

¹⁶⁰ З наміром добрим до них він почав говорити й промовив:

«Слухайте, всі ітакійці, що маю вам нині сказати!
До женихів щонайбільше із цим я звертаюся словом.

Лихо велике на них насувається: вже-бо недовго
Бути від друзів своїх оддалік Одиссеєві; десь він

¹⁶⁵ Близько відділь, і усім женихам він убивство готує
Й смерть невідхильну; погано іще й багатьом доведеться
Нам, що на здалеку видній Ітаці живемо. Порадьмось,
Поки не пізно, як женихів нам приборкати; краще
Хай би самі вгамувались, було б це й для них корисніше.

¹⁷⁰ Я-бо не вперше віщую – на цьому вже знаюся добре;
Отже, і з ним, я кажу, все точнісінько так відбулося,
Як оповів я тоді ще, коли в Іліон вирушали
Люди аргейські і з ними поплив Одиссей велемудрий.
Горя зазнає багато, супутців утратить, казав я,

¹⁷⁵ Й, як незнайомий, лише на двадцятому році додому
Вернеться він, – і справді усе це збувається нині».
Тут Еврімах, син Поліба, у відповідь мовив до нього:
«Йшов би ти краще додому, старий, і там ворожив би
Дітям своїм, щоб лихо яке не спіткало їх часом.

¹⁸⁰ Тут же і я віщувати без тебе ще краще зумію.
Птахів у небі літає без ліку під ясним промінням
Сонця, – не всі ж вони мають про щось віщувати; Одиссей

же

Згинув далеко, – було б і тобі вже загинути разом
З ним, щоб нікому із нас ти нещастя не пророчив прилюд-

но

¹⁸⁵ Й не намовляв проти нас Телемаха, що й так вже лютує,

—
Мабуть, ти ждеш, щоб тобі подарунок послав він додому?
Ось що скажу я тепер, і це збудися конче повинно:
Будеш при давніх, великих знаннях своїх ти підбивати
Юного мужа цього балачками своїми на сварку,
¹⁹⁰ Все тільки вийде самому ж йому найперше на шкоду,
—

Навіть і з поміччю птахів отих він нічого не зробить.
Ну, а на тебе, старий, ми пеню накладемо, що добре
Дасться взнаки тобі, – буде для серця тяжка та гризота.
А Телемахові от що я перед всіма тут пораджу:

¹⁹⁵ Матір нехай він прихилить до батька свого поверну-

тись —

Там їй хай справлять весілля і щедре нехай приготують
Віно й дарунки, що любій належить одержати доньці.
Певен-бо я, що ахейські сини не раніше відстануть
З прикрим отим жениханням. Нікого ми не боїмося:

²⁰⁰ Ні Телемаха самого, який би не був велемовний,
Ні віщуванням твоїм ми не журимось, старче, що марно
Ти виголошував, – цим лиш ненависть до себе ти збіль-
шив.

Буде так само усе поїдатися тут, і оплати
Їм не діждать, поки з шлюбом вона, зволікаючи, буде
²⁰⁵ Зводить ахеїв. Скільки-бо часу прогаяли досі
Ми у змаганні за неї й не ходим, проте, наречених

Інших шукати, щоб кожному з нас одружитися гідно».

Відповідаючи, мовив на це Телемах тямовитий:

«Досить уже, Еврімах і всі женихи благородні,

²¹⁰ Слів витратити на те, щоб вас умовляти й просити, —
Все це відоме богам, і ахеї усі про те знають.

Дайте швидкий ви мені корабель і супутників двадцять,
Щоб і туди, і назад пропливли всю дорогу зі мною.

Маю-бо в Спарту пливати і в Пілос, пісками укритий,

²¹⁵ Там розпитати про батька, якого так довго немає,
Може, від смертних почую що-небудь чи з уст Поголовки,
Вісниці Зевса, що людям чуток щонайбільше приносить.
Вчую, що батько живий і додому вернутися має, —
Ждатиму ще рік, терпляче ті зносячи всі неподобства.

²²⁰ А як почую, що вмер він, що більше його вже немає,
Швидко додому вернуся, до милої серцю вітчизни,
Пагорб могильний насиплю і похорон справлю врочистий,
Все як годиться, й тоді вже віддам свою матінку заміж».
Так він промовив і сів; з присутніх підвівся натомість

²²⁵ Ментор, – товаришем був бездоганному він Одиссею,
Той, відпливавши на суднах, увесь йому дім свій довірив,
Слухать старого звелів і добра пильнувати ретельно.

З наміром добрим до них він почав говорити й промовив:
«Слухайте, всі ітакійці, що маю вам нині сказати!

²³⁰ Хай ні один володар берлоносний не буде ласкавий,
Лагідний, добрий, нехай, справедливості в серці не знав-

ши,

Завжди жорстокий, вчиняє неправду злочинну, якщо вже
Не пам'ятає ніхто Одиссея божистого в бідних
Людях, що ними колись він правив, як батько ласкавий!

²³⁵ Зовсім не заздрю отим женихам я зухвалим, що й досі
Тут учиняють насильство, лиш підступи маючи в серці.
Голови власні вони підставляють, плюндруючи гвалтом
Дім Одиссея в надії, що вже він не вернеться більше.
Іншими теж усіма я обурений, що сидите ви

²⁴⁰ Мовчки й не зважтесь навіть і словом яким втихоми-

рить

Жменьку отих женихів, хоч вас проти них так багато».
В відповідь мовив тоді Леокріт йому, син Евенора:
«Менторе, згубний шаленче! То ти весь народ підбиваєш
Нас втихомирювать тут? А було б таки, мабуть, нелегко

²⁴⁵ Навіть і многим мужам змагатися з нами на учті!

Хай би вже раптом і сам Одиссей ітакійський з'явився
Й вигнати звідси хотів би усіх женихів благородних,
Що в цьому домі і зараз на учті сидять, то, напевно,
Втіхи було б небагато дружині його, хоч і довго

²⁵⁰ Ждала на нього вона, – гірка б його доля спіткала
З багатьома в непосильнім змаганні. Дурниці ти кажеш!
Ну, а тепер розходьтєся кожен до справи своєї!

Цього ж хай Ментор уже з Аліферсом у путь виряджають

Товариші його батька обидва були вони здавна.

²⁵⁵ Тільки, гадаю, ще довго сидітиме він на Ітаці,
Вісті вчуваючи, – мабуть, мандрівці отій не бувати!»
Мовивши це, розпустив він негайно зібрання ахеїв.
Кожен до дому свого – усі порозходились люди,
А женихи в Одиссея божистого дім повернулись.

²⁶⁰ Берегом моря піщаним пішов Телемах далеченько,
Сивою руки водою омив і звернувся до Афіни:
«Вислухай, о божество, що вчора в наш дім завітало
І кораблем наказало мені по туманному морю
Їхати питати вістей, чи додому так довго відсутній

²⁶⁵ Батько не вернеться. Та заважають у цьому ахеї,
Більше ж усіх – женихи, що зухвальству їх краю немає».
Так він молився. До нього наблизилась тихо Афіна,
Ментора вигляд прибравши, з ним постаттю й голосом
схожа,

І, промовляючи, з словом звернулась до нього крилатим:

²⁷⁰ «Ні слабодухим, ані нерозумним не будь, Телемаху,
Силу й відвагу міцну від батька свого перейнявши, —
Те, чим всього досягав і ділом він завжди, і словом;
Буде й для тебе тоді твоя путь не безплідна й не марна.
А як не син ти його і не з лона родивсь Пенелопи,

²⁷⁵ То я не певен, щоб ти досягнути здолав, чого прагнеш.
Рідко, проте, до батьків бувають подібними діти.
Гірші здебільша вони, а кращих таки небагато.

Отже, якщо слабодухим ані нерозумним не будеш
І Одисеєва тьма ще зовсім тебе не покине,

²⁸⁰ Є цілковита надія, що сповниш своє ти завдання.

А про дурних женихів, про їх каверзи, їх забаганки
Ти не турбуйся, – цілком нерозумні вони і неправі.
Навіть не знають, нещасні, що смерть і чорна їх доля
Близько за ними стоїть і в день їх єдиний загубить.

²⁸⁵ Зовсім недовго триватиме путь, якої жадаєш, —
Буду-бо другом твоїм так само, як батькові був я,
Бистрий тобі корабель споряджу й сам поїду з тобою.
Ти ж повертайся додому і трохи побудь з женихами
Та приготуй у дорогу припаси в судині належній:

²⁹⁰ В амфорах – вина, а борошно ячне, цей мозок людини,

В грубих міхах шкіряних. Гребців добровільних я швидко
Сам між народом зберу. У морем омитій Ітаці
Знайдеться тих кораблів – і нових і старих – ще багато.
Я придивлюся до них, який поміж ними найкращий, —

²⁹⁵ Швидко його спорядивши, поплинемо в море широ-
ке».

Так Афїна промовила, Зевсова донька. Почувши
Голос богині, не став Телемах тут баритися довго, —
Милим зажурений серцем, додому поспішно подався,
Дома застав женихів він зухвалих: одні у покоях

³⁰⁰ Патрали кіз, а інші свиней на подвір'ї смалили.

З сміхом тоді Антіною Телемахові рушив назустріч,
Руку узявши, назвав на ім'я його й слово промовив:
«Що ж, Телемаху, шаленцю ти високомовний, надалі
Викинь з грудей своїх намір нам шкодити словом і ділом,
³⁰⁵ Краще поїсти і випить ходім, як раніше бувало.

Те, що потрібне тобі, усе приготують ахеї:

І корабель, і добірних гребців, щоб доїхав ти швидше
В Пілос священний чуток про славетного батька почути».

Відповідаючи, мовив на це Телемах тямовитий:

³¹⁰ «Не випадає мені між зухвальців таких, Антіною,
Учти справляти спокійно й безжурно отут веселитись.
Що, вам не досить хіба, що усякого скарбу багато
В мене понищили ви, женихи, коли був ще дитям я?
Нині ж дорослий я став і чую, що мовлять навколо.

³¹⁵ Все розумію цілком, і в грудях відвага міцніє, —
Тим-то жахливих на вас і спробую Кер я наслати,
В Пілос приїхавши, може, чи й тут ще, між нашим наро-
дом.

Я відїжджаю, і буде не марною путь, що кажу я, —
Щасною буде; тож їду, хоч ні корабля, ні гребців я

³²⁰ Власних не маю, — як видно, здавалось це вам вигідні-
шим».

Мовив це й руку свою він із рук Антіноєвих вирвав
Легко; в той час женихи клопоталися учтою в домі.
З нього знущались вони і словами із глумом ганьбили.

Дехто отак говорив із тих юнаків велемудрих:

³²⁵ «Мабуть, таки Телемах убивство на нас замишляє!

Месників він привезти чи з піщаного Пілоса хоче,
Чи аж із самої Спарти, бо прагне туди він страшенно!
Може, в Ефіру, на ниви родючі, він їхати хоче,
Щоб відтіля привезти душогубного зілля-отрути,

³³⁰ В чаші насипати нам і усіх нас нараз погубити».

Інший ще так говорив із тих юнаків велемудрих:
«Хто зна, а може, і він із своїм кораблем крутобоким,
Як Одіссей, заблукає й далеко від рідних загине.

Клопоту це ж і для нас могло б іще більше додати:

³³⁵ Ми його скарб між собою повинні були б поділити,
Дім тільки цей залишили б ми матері з мужем майбут-
нім».

Так говорили. А він у батькову, з дахом високим,
Сходить комору широку, де золота й міді лежали
Купи, і в скринях одежа, й оливи запаси пахущі;

³⁴⁰ В глиняних амфорах, в ряд опертих о мури, старее
Чисте вино зберігалось – солодкий напій божественний,
Днини чекаючи тої, коли Одіссей, у блуканнях
Горя зазнавши багато, усе ж би вернувся додому.

З засувом двері двійчаті, міцні і пригнані щільно,

³⁴⁵ Вхід замикали. Днями й ночами сумлінно й старанно
Ключниця пильно усе стереже, вельмидосвідна жінка,
Опсова донька, стара Евріклея, Пейсенора внука.

Кличе в комору її Телемах і мовить до неї:

«Влий-но до амфор для мене вина солодкого, неню,

³⁵⁰ Щонайсмачнішого, крім лиш того, що отут стережеш

ти

Для нещасливця, ждучи, чи вернеться все ж він додому,

Смерті уникнувши й Кер, – мій отець, Одіссей богорідний.

Амфор дванадцять наповни й накривками щільно прикрий їх,

Ячного борошна всип у міхи, що із шкури пошиті,

³⁵⁵ Двадцять мірок муки, що змелена дрібно на жорнах.

Знай це сама лиш, одна приготуй і збери все до купи,

Ввечері все заберу я, коли до верхніх покоїв

Матінка піде, про сон помишляючи свій і спочинок.

Їхати в Спарту я маю і в Пілос, пісками укритий, —

³⁶⁰ Може, де вість про повернення милого батька почую».

Так він сказав. Заридала старенька тоді Евріклея

І, лементуючи гірко, промовила слово крилате:

«Звідки у тебе, дитя моє любе, ця думка на серці

Виникла? Як ти наваживсь у сторону їхати дальню,

³⁶⁵ Наш ти єдиний, коханий? Пропав од вітчизни далеко,

Десь у незнанім краю, і сам Одіссей богорідний!

Ці ж, як од'їдеш, у слід тобі лихо негайно замислять,

Занапащать тебе підло і все тут між себе поділять.

Дома, з своїми лишайся! Навіщо тобі десь блукати

³⁷⁰ В морі пустинному й тяжко усяку терпіти недолю?»
Відповідаючи, мовив на це Телемах тямовитий:
«Ти не журись, моя ненью! Тож не без богів отой задум.
Лиш поклянись, що про все це ти матері любій не скажеш,
Поки аж днів одинадцять мине чи навіть дванадцять,
³⁷⁵ Чи як почує сама про від'їзд мій і стане тужити, —
Тільки б не плакала дуже й сльозами краси не сушила».
Так він сказав, і старенька велику богів йому клятву
Щиро дала, а скінчила клястися вона й присягатись,
В амфори зразу ж вино почала наливати солодке,
³⁸⁰ Борошно ячне всипати в міхи, із шкури пошиті.
А Телемах до господи у гурт женихів повернувся.
Інше замислила тут ясноока богиня Афіна:
Місто оббігала скрізь, Телемаха прибравши подобу,
Кожного мужа спиняла і мовила кожному слово,
³⁸⁵ Щоб на швидкий корабель усі позбирались надвечір.
Світлому Фронія сину, Ноемону, потім сказала
Дати швидкий корабель, і радо він те обіцяв їй.
Сонце тим часом зайшло, і тінями вкрились дороги;
Спущено в море швидкий корабель, всі укладено в нього
³⁹⁰ Снасті, що їх на собі кораблі добропалубні носять.
В гавані скраю стояв він, до нього супутники гідні
Вже позбирались, богиня ж відваги усім додавала.
Інше замислила тут ясноока богиня Афіна:
До Одіссея божистого в дім увійшла вона швидко,

395 В очі усім женихам солодкого сну повливала,
Розум питцям помутила і келихи вибила з рук їх.
Довше сидіти несила було їм, і спати до міста
Всі подалися, бо сон їм солодкий упав на повіки.
Тут Телемаха з покоїв, збудованих зручно й вигідно,

400 Кличе до себе ізнов ясноока богиня Афінa,
Ментора вигляд прибравши, з ним постаттю й голосом
схожа:

«Товариші, Телемаху, твої в наголінниках мідних
Вже посідали за весла й твого дожидають від'їзду.
Отже, ходімо, не треба вже довше із цим зволікати».

405 Мовивши так, уперед вирушає Паллада Афінa
Кроком швидким, а за нею і він по слідах божественних.
Вийшли до моря вони, де стояв корабель бистрохідний,
На узбережжі піщаним супутців знайшли кучерявих.
З словом звернулась до них Телемахова сила священна:

410 «Друзі, ходім принесімо припаси, – усе вже готове
В домі лежить. Про від'їзд ані мати не знає нічого,
Ані служниці, окрім однієї, яка про це чула».
Мовив це й вирушив він, і всі тут же за ним поспішили.
На корабель добропалубний всі перенісши припаси,

415 Склали їх так, як звелів улюблений син Одиссеїв.
На корабель Телемах тоді вслід за Афінною вийшов;
Сіла богиня тоді на кормі, а поряд із нею
Сів Телемах. Відв'язали гребці корабельні причали,

На корабель увійшли і за весла громадою сіли.

⁴²⁰ Вітер попутний для них ясноока послала Афіна —
Бистрий Зефір зашумів, винно-темним шугаючи морем.
А Телемах уже наглив супутців, звелівши їм швидше
Снасті кріпити, й вони наказу послухали радо.

Щоглу соснову піднявши, в гніздо посередині, в кінсель,

⁴²⁵ Вставили міцно й до переду линвами враз прив'язали
Та натягнули ремінням заплетеним біле вітрило.

Вітер надув полотно, і враз зашуміла обабіч

Хвиля пурпурна під кілем судна, що плинуло легко, —

Плавно по хвилях шумливих верстав свою путь корабель

той.

⁴³⁰ Снасті усі закріпивши на чорнім судні бистрохіднім,

Повні по вінця вина мореплавці поставили чаші

Й вічноживущим, безсмертним богам з них лили uzливан-

ня,

Більше ж від інших усіх – ясноокій Зевсовій доньці.

Так цілу ніч, цілий ранок верстав свою путь корабель той.

Пісня третя

Зміст третьої пісні

ДЕНЬ ТРЕТІЙ І ЧЕТВЕРТИЙ ДО ВЕЧОРА П'ЯТОГО ДНЯ

Прибувши до Пілоса, Телемах зустрічається з Нестором, який разом із своїм народом на березі моря приносить жертву Посейдонові. Нестор розповідає йому про пригоди ахеян після зруйнування Трої і радить Телемахові довідатись про свого батька у лакедемонського владаря Менелая. Переночувавши у Нестора, Телемах з його сином Пісістратом вирушають кіньми в путь і після двох днів дороги ввечері прибувають до Лакедедону.

В Пілосі

Виплигло сонце, прекрасну покинувши моря затоку,
В неба твердінь мідяну, щоб безсмертних богів освятити
Й смертних людей по широких землі плодородної нивах.
В Пілос, Нелеєве гарно збудоване місто, мандрівці

⁵ Вїхали. Чорних биків пілосяни на березі моря
Різали в жертву землі потрясателю в кучерях темних.
Лав було дев'ять рядів, по п'ятсот їх сідало у кожному,
Дев'ять лежало биків для кожного ряду забитих, —
Їли утроби вони, а богові стегна палили.

¹⁰ В гавань мандрівці ввійшли, з корабля тою ж миттю віт-
рило

Вверх потягнули і, ставши на якорі, вийшли на берег.
Стежкою йшов Телемах, а попереду нього Афїна.
Перша озвалась тоді ясноока богиня Афїна:
«Годі уже, Телемаху, не будь же такий соромливий!

¹⁵ Чи не для батька ти море оце переплив, щоб дізнатись,
Де його криє земля, яка його доля спіткала?

Просто ж до Нестора йди, баских упокірника коней, —
Треба нам знати, яку він думку ховає у грудях.
Ти його сам попроси, щоб сказав він усю тобі правду, —

²⁰ Він не злукавить, занадто-бо щирий він є і розумний».
Відповідаючи, мовив на це Телемах тямовитий:

«Менторе, як я піду? І як я до нього звернуся?
Навіть і досвіду я в розмовах розумних не маю, —
Сором мені, юнакові, розпитувать старшу людину».

²⁵ В відповідь мовить йому ясноока богиня Афіна:
«Дещо ти сам, Телемаху, у власнім надумаєш серці,
Дещо вкладе тобі бог, – гадаю-бо я, що не проти
Волі безсмертних богів на світ ти родився і виріс».
Мовивши так, уперед вирушає Паллада Афіна

³⁰ Кроком швидким, а за нею і він по слідах божественних.
Так до громади дійшли пілосян, що на лавах сиділи;
Там же і Нестор сидів із синами; навкруг готували
Учту – ті смажили м'ясо, а ті на рожен настромляли.
Вгледівши щойно гостей, назустріч юрбою побігли,

³⁵ Руки піднявши, вітали і сісти за стіл запросили.
Перший Несторів син Пісістрат підійшов до них близько,
Взявши за руки, привітно обох запросив їх до гурту
Сісти на руна овечі м'які на піску прибережнім
Поряд із батьком старим і братом своїм Фрасімедом,

⁴⁰ Дав по куску їм утроби й налив їм вина в золотії
Келихи, потім з вітанням звернувся до Паллади Афіни,
Зевса-егідодержавця дочки, і промовив до неї:

«Гостю-чужинче, тепер поклонись Посейдону-владиці,
Ви-бо, прибувши до нас, на честь його учту застали.

⁴⁵ Потім, з молитвою сам узливання як слід сотворивши,
Дай і супутнику келих з вином, наче мед той, солодким,

Щоб uzливання і він сотворив, – безсмертним, гадаю,
Молиться й він, – у богах-бо є кожній людині потреба.
Він і молодший за тебе, мені ж він неначе ровесник, —
⁵⁰ Тим-то тобі золотий і подам я першому кубок».

Так він сказав і вручив вина їй солодкого келих.
Втішив богиню Афіну розсудливий муж справедливий
Тим, що їй першій подав з золотого напитися кубка.
Потім вона почала Посейдона-владику благати:

⁵⁵ «Вислухай нас, Посейдон-землевладче, й молитви цієї
Не відкидай, щоб усе, чого просимо в тебе, здійснилось.
Нестору передусім і синам його щастя пошли ти
Й іншим подай пілосьянам ласкаву свою нагороду
За гекатомби розкішні, для тебе принесені щиро.

⁶⁰ Дай ще мені й Телемаху вернутись щасливо, здійснив-
ши

Те, по що їхали ми на швидкім кораблі чорнобокім».
Так помолилась вона й uzливання сама сотворила,
Потім чудовий дала Телемахові келих дводонний,
І помолився так само улюблений син Одиссеїв.

⁶⁵ М'ясо найкраще тим часом спекли і з рожен познімали,
Кожному пайку дали, й почалась у них учта розкішна.
Потім, коли уже голод і спрагу вони вдовольнили,
Нестор, їздець староденний, з таким до них словом звер-
нувся:

«Саме тепер нам найкраще гостей розпитати й дізнатись,

⁷⁰ Хто вони, – після того як в їді уже втіхи зазнали.
Хто ви, чужинці? Відкіль шляхом ви пливете вологим?
В справі якій чи так, навмання, ви блукаєте морем,
Наче розбійники ті, що гасають по водних просторах,
Важачи власним життям і біду несучи іноземцям?»

⁷⁵ В відповідь мовити сміло почав Телемах тямовитий, —
В груди сама-бо Афіна відваги йому доложила,
Щоб розпитати старого він міг про відсутнього батька,
Щоб між людей і для себе міг доброї слави набути:
«Несторе, сину Нелеїв, велика ахеїв пошано!

⁸⁰ Звідки ми, нас ти питаєш? Тож зараз тобі відповім я.
Ми прибули із Ітаки, з-під схилів Нейону лісистих.
Те ж, про що маю сказати, – не громадська то річ, особиста.

Їхав сюди про свого я батька вістей розпитати,
Про Одиссея, в біді витривалого, – він-бо з тобою

⁸⁵ Трою колись воював і зовсім спустошив те місто.
А щодо інших усіх, що з троянцями бились, то добре
Знаємо ми, де і хто з них загинув печальною смертю,
Тільки загибель його невідомою робить Кроніон.
Ясно ніхто ще не міг розказати нам, де він загинув —

⁹⁰ На суходолі упав, переможений десь ворогами,
Чи у безодні морській потонув він між хвиль Амфітріти.
Отже, тепер до твоїх припадаю колін, чи не зволиш
Розповісти про печальну загибель його: чи на власні

Очі ти бачив її, чи, може, від іншого чув ти

⁹⁵ Мандрівника, – на недолю-бо мати його породила.

Тож не шкодуй, і не жалуй мене, й не пом'якшуй нічого,

А розкажи все докладно, що бачить тобі довелось.

Щиро благаю: якщо Одиссей, мій отець благородний,

Виконав слово яке, тобі обіцявши, чи діло

¹⁰⁰ В краї троянським, де стільки, ахеї, ви горя зазнали,

Все це сьогодні згадай і щиро скажи мені правду».

В відповідь Нестор, їздець староденний, промовив до нього-

го:

«Друже мій, ти нагадав про напасті мені, що їх стільки

В краї ми тому, ахеїв сини нездоланні, зазнали

¹⁰⁵ В час, коли гнались по морю туманному із кораблями

В мандрах за здобиччю скрізь, куди вів нас Ахілл за со-

бою,

Чи коли місто велике Пріама-вождя переможно

Ми воювали, – із нас-бо найкращі в той час полягли там.

Там Еант войовничий лежить, поліг і Ахілл там,

¹¹⁰ Там і Патрокл, лише до безсмертних подібний порад-

ник,

Там же і любий мій син, Антілох безстрашний і дужий,

Неперевршений в гонах швидких і в боях неутомний.

Крім того, ми ще немало там іншого лиха зазнали —

Хто-бо із смертних людей здолав би те все розказати?

¹¹⁵ Навіть якби років п'ять або шість ти у нас залишався,

Щоб розпитать, скільки лих богосвітлі зазнали ахеї,
Втомлений цим, ти б раніше до рідного краю вернувся.
Років аж дев'ять загибель ми їм готували, вживавши
Хитрощів різних, аж поки їх дав довершити Кроніон.

¹²⁰ Розумом ще-бо ніхто з Одиссеєм не міг богосвітлим
Там порівнятись ніколи; усіх перевищував завжди
В хитрощах різних твій батько, якщо таки справді ти рід-

ний

Син його. З подивом щирим я нині дивлюся на тебе:
Тож і в розмові настільки ти схожий на нього, що навіть

¹²⁵ Важко повірять, щоб міг щось подібне юнак говорити!

Ще не бували ніколи ми – я й Одиссей богосвітлий —
Різної думки ані у зібраннях народних, ні в раді, —
Мислями завжди єдині й душею, розумні поради
Ми подавали аргеям, щоб вийшло усе якнайкраще.

¹³⁰ Тільки як ми зруйнували високе Пріамове місто
Й на кораблях одпливли, то бог нас розкидав, ахеїв, —
Зевс тоді в серці своїм поворот нещасливий замислив
Людам аргейським, не всі-бо між ними бували розумні
І справедливі. Лиха багатьох із них доля спіткала,

¹³⁵ Згубний-бо гнів збудили вони в ясноокої доньки
Батька всевладного, й розбрат вчинила вона між Атрідів.
Вдвох необачно вони поскликали на збори ахеїв
Проти звичаю, тоді, як за обрій вже сонце сідало.
Вийшли на площу з вина обважнілі синове ахейські

¹⁴⁰ Й мовили мовно до них, навіщо людей поскликали.
Тут Менелай зажадав, щоб швидше згадали ахеї
Про поворот до вітчизни по лону широкого моря.
Не до вподоби було Агамемнону це, бо він радив
Людам затриматись тут і священні зложить гекатомби,

¹⁴⁵ Щоб заспокоїти гнів богині Афіни жакливий.
Дурень! Не знав він того, що схилити її вже не вдасться.
Вічноживущі боги так швидко думок не міняють.
Так от обидва стояли і прикрими лайки словами
Перекидалися; враз в наголінниках мідних ахеї

¹⁵⁰ З криком страшенним схопились, між двох поділив-
шись гадок.

Спали ми ніч неспокійно, один проти одного в серці
Зле умишляючи, – Зевс готував нам великі нещастя.
Вранці свої кораблі на священне ми зсунули море,
Здобич забравши усю й ошатно одягнених бранок.

¹⁵⁵ Друга ж людей половина, не рушивши з місця, лиши-
лась

При Агамемноні, сині Атрея, людей вожаєві.

Ми ж, половина, на судна зійшли, й одпливли, і помчали
Швидко, – морську широчінь розстелив тоді бог перед на-
ми.

В Тенед приїхавши, жертви богам принесли ми, вітчизни

¹⁶⁰ Прагнучи серцем. Та Зевс не дозволив, жорстокий, до-
дому

Нам повернутись, – він вдруге між нас розпалив ворожечу.

На кораблях крутобоких одні вже назад повертали
Із владарем Одиссеєм досвідченим, ще й хитродумним,
Щоб догодити цілком Агамемнону, сину Атрея.

¹⁶⁵ Я ж з усіма кораблями, які прямували за мною,
Плив собі далі, бо знав, що біду божество нам готує.
Плив син Тідея хоробрий за нами з своїм товариством.
Згодом до нас до обох приєднавсь Менелай русокудрий,
В Лесбосі нас він нагнав, – там про дальшу ми путь міркували:

¹⁷⁰ З півночі скелі Хіосу урвистого нам обминути,
Маючи Псірію, острів, ліворуч, чи з півдня Хіосу,
Поуз Мімант прямувати, вітрам буревійним відкритий.
Бога благали ми певну нам дати ознаку. Дорогу
Він показав і звелів нам прорізати впрост до Евбеї

¹⁷⁵ Моря середину, щоб небезпеки уникнути швидше.
Вітер попутний повіяв шумливо, і легко побігли
Рибним шляхом кораблі, й уночі аж до мису Гереста
Ми прибули. Посейдону, що дав стільки моря одмірять,
Стегна численних биків принесли ми у жертву подячну.

¹⁸⁰ День був четвертий, коли з Діомедом, впокірником ко-
ней,

Сином Тідея, супутці ввели кораблі рівнобокі
В гавань аргоську, а я плив до Пілоса, й ні на хвилину

Вітер не вщухнув попутний, що бог ще спочатку послав нам.

Так, моє любе дитя, без вістей я прибув, і не знаю

¹⁸⁵ Й досі я, хто врятувався з ахеїв, а хто з них загинув.

Те ж, що почути я міг, у власному сидячи домі,
Знатимеш все ти як слід, не втаю-бо від тебе нічого.

Кажуть, вернулись тоді мірмідоняни всі списоборні, —
Світлий-бо син Ахілла, великого духом, їх вивів;

¹⁹⁰ Цілий додому вернувсь Філоктет, син Поянта славетний;

Ідоменей всіх до Криту довів із свого товариства,
Що зацілили в боях, — з них нікого не викрало море.

А про Атріда й самі ви чували, хоч одаль живете,
Як він вернувсь, як Егіст лиху йому згубу підстроїв.

¹⁹⁵ Правда, ганебної той покути зазнав незабаром.

Як воно добре, коли, загинувши, муж залишає
Сина! Помстився-бо він на підступному батькоубивці,
Злому Егісті, що вбив славетного батька у нього.

Друже мій любий, я бачу, ти й рослий удавсь, і вродливий.

²⁰⁰ Будь же відважний, щоб доброї слави в потомках набути».

Відповідаючи, мовив на це Телемах тямовитий:

«Несторе, сину Нелеїв, велика ахеїв пошано!

Так, він помстився на нім по заслuzі, й широко ахеї
Славу його рознесуть, щоб знали й потомки майбутні.

205 О, якби силою тою богове й мене наділили,
Щоб за зухвалість болючу я міг женихам відплатити, —
Кривди-бо їх і знущання занадто уже допікають!
Щастя такого, проте, нам боги не судили послати —
Батьку моєму й мені, – і доводиться тільки терпіти».

210 Нестор, їздець староденний, у відповідь мовив до нього:
—

«Друже, якщо вже про це нагадав ти й розмову провадиш,

Чув я, багато в твій дім женихів учащає незваних
Задля твоєї матусі і кривду тобі учиняють.

Отже, скажи, добровільно ти зносиш оце чи до тебе

215 Ставляться люди вороже, керовані голосом божим?

Хто зна, можливо, ще прийде за їхні насильства помститись

Батько твій сам чи всі, із ним разом зібравшись, ахеї.

О, якби так полюбила й тебе ясноока Афіна,

Як Одиссеєм славетним дбайливо вона піклувалась

220 В краї троянським, де стільки, ахеї, ми горя зазнали, —

Я-бо не бачив, щоб смертного мужа боги так любили,

Як Одиссеєві явно сприяла Паллада Афіна, —

Зволила б так і тебе любити вона й піклуватись,

То не було б уже в них і згадки про те женихання».

225 Відповідаючи, мовив на це Телемах тямовитий:

«Старче, не думаю я, що це слово справдитися може.

Надто багато сказав ти, аж дивно мені! І надії
В мене нема, щоб те сталося, хоч би і боги так бажали!»
В відповідь мовить йому ясноока богиня Афіна:

²³⁰ «Що за слова, Телемах, ти пустив крізь зубів огорожу?
Легко і здалеку бог порятує людину, як схоче.

Краще волів би й багато я стерпіти горя тяжкого,
Тільки б вернутись додому й побачити день повороту,
Ніж, повернувшись, загибель спіткати при вогнищі рід-
нім,

²³⁵ Як Агамемнон, дружини й Егіста підступністю вбитий.

Навіть боги від однаково всім неминучої смерті
Й любого їм врятувать не могли б, коли доля нещадна
В повен зріст покладе його смерті в обійми скорботні».
Відповідаючи, мовив на це Телемах тямовитий:

²⁴⁰ «Менторе, як нам не гірко, облишмо про це говорити.
Не повернутись додому ніколи йому, бо безсмертні
Смерть йому й чорної Кери обійми давно присудили.

Нині про інше хотів би розвідати я й розпитати
Нестора, – від багатьох справедливіший він і мудріший;

²⁴⁵ Трьом поколінням людським він, кажуть, владар був
незмінний.

Глянути тільки на нього – мені він безсмертним здається.
Несторе, сину Нелеїв, скажи-бо усю мені правду,
Як Агамемнон Атрід загинув широкодержавний?
Де Менелай був? Яку для Атріда загибель придумав

²⁵⁰ Хитрий Егіст, що убити здолав він сильнішого мужа?
Може, не в Аргосі був Менелай тоді, десь заблукавши
Поміж чужими людьми, а той і відваживсь на вбивство?»
Нестор, іздець староденний, у відповідь мовив до нього:

«Зараз, дитя моє любе, всю правду тобі розповім я,
²⁵⁵ Сталося все саме так, як і ти вже собі уявляєш.
Справді, якби, повернувшись із Трої, Егіста живого
В братовім домі Атрід Менелай захопив русокудрий,
То не насипали б пагорб могильний тоді над померлим, —
Птахи і пси розтерзали б далеко за містом у полі

²⁶⁰ Кинуте тіло його, і ніхто б із ахеянок навіть
Смерті його не оплакав, – страшне-бо замислив він діло:
В час, коли ми за троянські твердині змагались завзято,
В Аргосі, кіньми багатому, він преспокійно ховався
Й чаром облесливих слів Агамемнона зводив дружину.

²⁶⁵ Спершу, проте, Клітемнестра пресвітла ніяк не давала
Згоди на справу негідну, була вона в помислах чиста.
Був біля неї співець, що йому, вирушаючи в Трою,
Син Атрея свою доручив доглядати дружину.
Згодом, коли її воля богів спонукала скоритись,

²⁷⁰ Висланий був той од неї співець аж на острів пустин-
ний,

Де для хижих птахів він у здобич лишився й поживу.
В дім свій бажану привів її він, бо й сама так бажала.
Безліч стегон богам попалив на святих вівтарях він,

Безліч оздоб, і тканин, і речей золотих їм навішав,

²⁷⁵ Справу здійснивши велику, на що вже й не міг сподіватись.

З Трої відїхавши разом, пливли ми поволі додому —
Син Атрея і я, один одному приятні друзі.

Ми пропливали повз Суній священний, Афін передгір'я,

Раптом Феб-Аполлон, що ласкавими з неба сягає

²⁸⁰ Стрілами, вмить стерника русокудруму вбив Менелаю

Фронтія Онеторіда, що свій корабель мореплавний

Вправно стерном направляв; з-між усіх поколінь він найкраще

Вмів кораблем керувати, коли розбушується буря.

Там забаривсь Менелай, хоч і як поспішав у дорогу, —

²⁸⁵ Мусив товариша він поховати і похорон справить.

Потім, коли в винно-темнее море поплинув ізнову

На кораблях він доладних і скель стрімковерхих Малейї

Швидко досяг, страшну йому визначив Зевс громозвучний

Далі дорогу: вітру наслав він бурхливе дихання

²⁹⁰ Й хвилі навколо бурунні підняв величезні, як гори.

Кріту дісталася тих розпорошених суден частина, —

Там, над Ярданом струмистим, кідони жили споконвіку.

Гола, стрімка, над водою звисає там скеля висока,

З самого краю Гортіни, в імлісто-туманному морі.

²⁹⁵ З лівого боку, до Фесту, велику там кидає хвилю
Нот, і той камінь малий затримує хвилю велику.

Саме туди їх загнало, і ледве уникнули люди
Гибелі, всі ж кораблі о скелі підводні розбито
Хвилями вщент. Із них тільки п'ять кораблів синьоносих

³⁰⁰ Аж до самого Єгипту водою і вітром загнало.

Поки, збираючи золота й всякого скарбу багато,
Із кораблями блукав Менелай між людей чужомовних,
Дома тим часом Егіст свій злочин великий замислив:
Сина Атрея убив, і народ йому мовчки скорився.

³⁰⁵ Так він сім років владарив у злотобагатих Мікенах,
Тільки на восьмий з Афін на згубу йому повернувся
Світлий Орест, і Егіста, підступного батькоубивцю,
Вбив він того, що колись умертвив його славного батька.
Потім, проте, поминальну для всіх він справив аргейв

³¹⁰ Учту по матері ницій і тім боягузі Егісті.

Дня цього самого вже й Менелай гучномовний приїхав,
Стільки привізши скарбів, скільки їх в кораблях уміща-
лось.

Ти ж не барися, мій друже, в блуканнях від дому далеко,
Скарб залишаючи весь у господі своїй на поталу

³¹⁵ Людям зухвалим; усе-бо вони пожеруть і між себе

Скарб твій поділять, – даремно й було б тоді в путь виру-
шати.

До Менелая ж раджу я щиро тобі й закликаю
Їхати; зовсім недавно в отчизну свою повернувся
Він од людей, від яких вже не мав і надії у серці

³²⁰ Вийхать він, коли бурі загнали його на простори
Моря широкого, звідки і птиця крилата не зможе
Навіть за рік долетіти, – таке-бо страшне й величезне.
Нині ж рушай на своїм кораблі із гребцями своїми
Чи сухоходом, як хочеш, – стоять он і повіз, і коні;

³²⁵ Їдуть сини мої разом, вони-бо тебе й запровадять
Аж в Лакедемон ясний, де живе Менелай русокудрий.
Ти його сам попроси, щоб сказав він усю тобі правду, —
Він не злукавить, занадто-бо щирий він є і розумний».
Так він сказав. А сонце зайшло, й почало вже смеркатись.

³³⁰ Знову озвалась тоді ясноока богиня Афіна:
«Старче, усе, як належить, по правді мені розповів ти.
Отже, відріжте бикам язики і вина намішайте,
Щоб Посейдонові й іншим безсмертним створить узли-
вання,

Ну, а тоді й про постелю подумати слід, бо пора вже!

³³⁵ Світло давно уже зникло в пільму, й не годиться так
довго

Тут нам сидіти на учті богів, – пора розійтися».
Зевсова донька сказала, і всі улягли її слову:
Воду їм чисту на руки окличники стали зливати,
Чаші вином юнаки наповнили всім аж по вінця

³⁴⁰ Й пороздавали навколо їм келихи для узливання.
Кинувши в жар язики, вони стоячи так узливали.
По узливанні й самі вони випили, скільки схотіли;
Разом з Афіною встав Телемах боговидий від столу,
На корабель крутобокий бажаючи разом вернутись.

³⁴⁵ Нестор затримав обох, із такими звернувшись словами:

«Хай мене Зевс і інші богове безсмертні боронять,
Щоб на швидкий корабель вам дозволив я йти ночувати,
Начебто зовсім уже я злидень якийсь, голодранець,
Наче нема килимів з покривалами в домі моєму,

³⁵⁰ Щоб і самому, і гостям було на чім м'яко поспати.
Є в мене ще й килими, й покривал є чудових багато!
Мужа славетного парость, улюблений син Одиссеїв
Спати не ляже у мене на палубі на корабельній,
Поки живу, після мене ж у домі зостануться діти,

³⁵⁵ Щоб пригостити гостей, які у мій дім завітають».
Мовить до нього тоді ясноока богиня Афіна:

«Добре сказав ти, мій старче коханий, і ради твоєї
Слід Телемахові слухать, бо так воно буде найкраще.
Разом з тобою нехай він іде, хай спати лягає

³⁶⁰ В домі твоїм, я ж подамся на свій корабель чорнобокий
Товаришів підбадьорити, кожному слово сказати.
Можу-бо я похвалитись, що віком я старший між ними;
Решта – молодші усе, що поїхали приязні ради,

Духом великому всі Телемаху ровесники й друзі.

³⁶⁵ Там ночувати сьогодні в своїм кораблі чорнобокім
Я залишуся, а вранці уже до кавконів відважних
Вирушу, – треба у них мені борг одержати давній
Та й не малий. А ти юнака, що гостює у тебе,
Повозом виряди з сином; звели запрягти йому в повіз

³⁷⁰ Коней, ходою найшвидших і силою самих найкращих».
Мовивши це, відійшла ясноока богиня Афіна,
Вигляд прибравши морського орла, – всі жахнулись при-
сутні,

Й Нестор старий дивувався, на власні це бачивши очі;
Взяв Телемаха за руку, назвав на ім'я і промовив:

³⁷⁵ «Друже, нікчемою ти й боягузом, я певен, не будеш,
Раз вже тебе, юнака, богове самі супроводять,
Бо не хто інший отут із осельників був олімпійських —
Зевсова донька була, найславетніша Трітогенея,
Що між аргеїв усіх твого батька найбільш вирізняла.

³⁸⁰ Будь же, владарко, ласкава й до мене, і доброї слави
Дай і мені, і дітям моїм, і дружині поважній;
Широколобу в жертву тобі принесу однорічну
Ялівку я, що в ярмо ще ніколи її не впрягали, —
Позолотивши їй роги, тобі принесу її в жертву».

³⁸⁵ Так він молився, й слова ті почула Паллада Афіна.
Попрямував тоді Нестор, їздець староденний, із почетом
Власних синів і зятів до свого прегарного дому.

А позаходили всі у прославлений дім можновладця,
То посідали рядком на стільцях вони всі та на кріслах.

³⁹⁰ В чашах тоді намішав господар старий для прибулих
Добропитного вина, що стояло вже літ одинадцять, —
Ключниця те їм відкрила вино, з нього покришку знявши,
В чаші його намішавши, він довго молився Афіні,
Зевса-егідодержавця дочці, і чинив узливання.

³⁹⁵ По узливанні й самі вони випили, скільки схотіли,
Й кожен в оселю свою спочивати усі розійшлися.

А Телемаха, любе дитя Одисееве, на ніч
Нестор, їздець староденний, просив до своєї господи,
Ліжко різьблене йому в передсінку лункім постеливши

⁴⁰⁰ Поряд з метким списоборцем, мужів владарем
Пісістратом,

Що не жонатим один ще у батьковім домі лишався.
Ліг тоді й Нестор в середніх покоях високого дому,
Де господиня дружина з ним ложе й постелю ділила.
Ледве з досвітньої мли заясніла Еос розоперста,

⁴⁰⁵ Нестор, їздець староденний, підвівся з м'якої постелі,
Вийшов із дому і сів на камінні, обтесанім рівно,
Що перед домом його при дверях високих лежало,
Біле, до блиску натерте оливою; здавна на ньому
Мудрий Нелей спочивав, до безсмертних подібний порад-
ник, —

⁴¹⁰ Керою скорений, він давно вже зійшов до Аїду.

Нині тут Нестор старезний сидів, оборона ахеїв,
З берлом в руках; а навколо, з своїх повиходивши спалень,
Разом сини його всі позбирались – Ехефрон, і Стратій,
Далі Персей, і Арет, та ще й Фрасімед богорівний;

⁴¹⁵ Шостим, за ними услід, і герой Пісістрат появився;
Богоподібного з ним Телемаха також посадили.

Отже, почав промовлять до них Нестор, їздець староден-
ний:

«Дітоньки любі! Здійсніть якнайшвидше моє ви бажання,
Передусім хотів би я ласки благи в Афіни,

⁴²⁰ Явно вона-бо на щедру гостину до нас завітала.

В поле один по телицю біжи, щоб додому пригнати
Встиг її швидше пастух, що бики там пасе і корови.

Другий нехай на чорний біжить корабель Телемахів —
Товаришів приведе, лиш двох на борту залишивши.

⁴²⁵ Золотаря хтось, Лаерка, сюди хай покличе негайно, —
Щоб у телиці тієї він роги прийшов золотити.

Інші ж усі залишіться зі мною й скажіть, щоб служниці
В домі там учту скоріш готували багату і пишну,
Дрова і чистую воду несли і стільці розставляли».

⁴³⁰ Так він сказав, і усі почали метушитись. Телицю

З поля пригнали; прийшли з корабля рівнобокого разом
Товариші Телемаха відважного; майстер з'явився

З мідним приладдям в руках, потрібним у справі ко-
вальській:

Кліщі міцні, і ковадло, і молот приніс він, якими
⁴³⁵ Золото звик оброблять. Прийшла і Афіна в тій жертві
Долю прийняти свою. А Нестор, комонник старезний,
Золота дав, – золотар ним старанно оздобив телиці
Роги криві, щоб красою їх втішити очі богині.
Світлий Ехефрон і Стратій вели ту за роги телицю.

⁴⁴⁰ Воду в квітчастому глеку Арет однією рукою
Виніс із дому, а в другій тримав із ячменем жертовним
Короба. Тут же стояв Фрасімед, прославлений в битвах,

Гостру сокиру тримав він, ударить телицю готовий.
Чашу підставив Персей. А Нестор, комонник старезний,
⁴⁴⁵ Руки помивши, молився Афіні й посипав телицю
Зерном і, шерсті з чола її зрізавши, в полум'я кинув.
А як усі помолились і зерном посипали жертву,
Несторів син, Фрасімед, відвагою славний, до неї
Раптом наблизивсь, ударив сокирою й, м'язи на карку
⁴⁵⁰ Їй розрубавши, знесилив. І радісно всі закричали —
Дочки, й невістки, і навіть сама Еввідіка поважна,
Нестора вірна дружина, найстарша з Кліменових дочок.
Жертву тоді над землею широкодорожньою разом
Всі підняли, й Пісістрат заколов її, вождь мужовладний.
⁴⁵⁵ Кров з неї чорна побігла, й дихання покинуло кості;
Швидко на частки її поділили й відрізали стегна
Так, як наказує звичай, і жиром обабіч обклали,

Згорнутим вдвоє, а зверху сирим іще м'ясом накрили.
Старець палив на вогні їх, вином окропивши іскристим,

⁴⁶⁰ А молоді біля нього в руках п'ятизубці тримали.

Стегна спаливши телиці й утроби її скуштувавши,
Решту усю на шматки порубали й, рожнами проткнувши,
Смажити стали, рожни над вогнем повертаючи гострі.

А Телемаха тим часом купала тоді Полікаста,

⁴⁶⁵ Нестора Нелеїада прекрасна дочка наймолодша.

Вимивши, тіло йому оливою добре натерла,

Потім хітон полотняний і плащ надягнула на нього —

Вийшов з купелі юнак, до безсмертних на вигляд подіб-
ний,

І, підійшовши, близ Нестора сів, керманича люду.

⁴⁷⁰ М'ясо тим часом засмажили вже і з рожен поздіймали.

Сіли до учти вони. А навколо стола метушились

Слуги дбайливі, вина в золоті доливаючи кубки.

Потім, коли уже голод і спрагу вони вдовольнили,

Знову почав промовлять до них Нестор, їздець староден-

ний:

⁴⁷⁵ «Діти мої, пишногривих ведіть Телемахові коней

І запряжіть їх у повіз, щоб їхати міг він в дорогу».

Так він сказав, і, слухняно скорившись батьковій волі,

Зразу ж, негайно впрягли в колісницю баских вони коней,

Ключниця хліба й вина їм дала та печеної страви,

⁴⁸⁰ Ласощів тих, що їдять владарі їх, небес вихованці.

Вийшов тоді Телемах на запряжений повіз прекрасний;
Поруч і Несторів син, Пісістрат, проводар мужовладний,
На колісницю зійшов і, віжки тримаючи міцно,
Хльоснув по конях бичем, і вони залюбки полетіли
⁴⁸⁵ Полеми, і Пілос високий далеко позаду лишився.

Ярмами так цілий день своїми вони потрясали.
Сонце тим часом зайшло, і тінями вкрились дороги,
Поки у Фери вони прибули, у дім до Діокла, —
Синоми він був Ортилоха, що сам народивсь од Алфея;

⁴⁹⁰ Там вони ніч пробули, і гостинно прийняв він прибу-
лих.

Ледве з досвітньої мли заясніла Еос розоперста,
Коней баских запрягли і, на повіз оздоблений ставши,
Швидко помчали од брами вони й передсінку лункого, —
Хльоснув по конях один, і ті залюбки полетіли.

⁴⁹⁵ На рівнину прибули вони, всю пшеницями укрити,
Там свою й путь завершили, — так швидко домчали їх коні.
Сонце тим часом зайшло, і тінями вкрились дороги.

Пісня четверта

Зміст четвертої пісні

ВЕЧІР П'ЯТОГО ДНЯ І ДЕНЬ ШОСТИЙ

Прибулих до Лакедемону Телемаха і Пісістрата Менелай запрошує на весілля своїх сина й дочки, що саме відбуваються в його домі. Менелай і дружина його Єлена пізнають Телемаха і розповідають про пригоди під Троєю і наступну долю ахейських вождів, про подвиги Одиссея та затримання його у німфи Каліпсо на острові Огігії. Тим часом женихи, довідавшись про відплиття Телемаха, замишляють убити його, коли він повертатиметься. Пенелопа тяжко сумує, довідавшись про від'їзд сина і замах на його життя. Зворушена її молитвою, Афіна підбадьорює Пенелопу віщим сном. Женихи на чолі з Антіноєм вирушають у море, щоб перестріти Телемаха біля острова Астеріди.

В Лакедемоні

Так в Лакедемон дістались, в глибоку між урвищ долину,
Й до Менелая славетного в дім свою путь спрямували.
Пишно справляв у той час він в численному родичів колі
Разом весілля і синові свому, й незайманій доньці:

⁵ Сину Ахілла, мужів переборця, її відсилав він.

Дав ще у Трої він згоду йому, обіцявши за нього
Видать її, і боги це одруження нині здійснили.

До мірмідонян із кіньми й возами її виряджав він,
В місто прославлене їх, де владу посів наречений.

¹⁰ Синові ж юну Алектора доньку привіз він із Спарти, —
Звавсь Мегапентом міцним той улюблений син; народи-

вся

Він од рабині; Єлені ж дітей вже боги не послали,
Після того як дочку породила вона, Герміону,
Милу й прекрасну, немовби сама золота Афродіта.

¹⁵ В високоверхому домі на учті весільній сиділи
Всі Менелая славетного родичі, друзі й сусіди
І розважались. Співець божественний співав під формінгу
Пісні чудової, й два скоморохи, – лише починав він
Грати й співати, – танок посередині вже витинали.

²⁰ Під ворітьми Менелая обидва супутники з кіньми —
Юний герой Телемах і Несторів син світловидий —

Стали. Проходячи, їх Етеон, управитель, побачив,
Вірний слуга й помічник Менелая славетного бистрий.
Через госпуду пройшов він людей вожая сповістити,

²⁵ Став біля нього близенько і слово промовив крилате:
«Люди якісь там, паростку Зевсів, ясний Менелая,
Двоє чужинців, здається, із роду великого Зевса.
Як ти накажеш: чи коней у них розпрягти вітроногих,
Чи відіслати до інших, хто радо в гостину їх прийме?»

³⁰ З гнівним обуренням мовив йому Менелай русокудрий:
«Дурнем не був ти раніш, Етеоне, сину Боетів,
Що ж це тепер ти дурниці плетеш, мов дитя нерозумне?
Досить в чужих ми людей гостинного хліба поїли,
Поки вернулись додому! І хай нас надалі рятує

³⁵ Зевс од недолі такої! Жвавіш розпрягай тим чужинцям
Коней, самих же їх прямо сюди, на учту, запрошуй».
Так він сказав, і побіг Етеон із покоїв скликати
Слуг тямовитих, щоб швидше до нього усі поспішали.
Зразу ж із ярем вони замилених випрягли коней

⁴⁰ Та за оброті до жолоба їх прив'язали у стайні,
В жолоб засипали полби, із білим ячменем змішавши,
Повіз прибулих о мур обіперли ясний та блискучий,
Їх же самих до божистого дому ввели. Дивувались
Дуже вони на дім владаря, того паростка Зевса, —

⁴⁵ Все-бо, як сонце яскраве, як місячне сяйво, блищало
В високоверхім, стрункім Менелая славетного домі.

Потім, коли там удосталась свої вже натішили очі,
Митись пішли вони в гладко обтесану, чисту купелю.
Добре помивши, служниці оливою їх намастили,

⁵⁰ Свіжі хітони на них надягнули й кереї вовняні.
В ряд з Менелаєм Атрідом у крісла вони посідали.
Воду служниця внесла в золотому чудовому глеку
Руки вмивати й поволі над срібним цеберком зливала;
Потім поставила стіл перед ними, обструганий рівно.

⁵⁵ Ключниця хліба внесла їм поважна і страв розмаїтих,
Радо і щедро черпнувши з домашніх запасів численних;
Високо чашник на блюдах поклав дерев'яних їм м'яса
Різного, й келихи він золоті перед ними поставив.

Слово привітне промовив до них Менелай русокудрий:

⁶⁰ «Хліба мого споживіть на здоров'я! А потім, коли вже
Підживитесь, почну я розпитувать, що ви за люди.
Вами продовжений гідно, батьків ваших рід не загинув, —
З роду державців, як видно, походите ви берлоносних,
Зевса годованців: прості таких би, як ви, не вродили».

⁶⁵ Так він промовив, у руки телячої взяв хребтовини
Й жирні шматки їм поклав із своєї почесної пайки.
Руки до страв приготованих зразу ж усі простягнули.
Потім, коли уже голод і спрагу вони вдовольнили,
Нестора синові мовив тоді Телемах тямовитий,

⁷⁰ Голову близько схиливши, щоб інші його не почули:
«Глянь, Несторіде, мій друже, для серця мого найлюбі-

ший,

Як в цих покоях лунких все виблискує міддю яскраво,
Золотом, сріблом, та ще ж і слоновою кістю, й електром!
Тільки у Зевса, мабуть, оселя така на Олімпі!

⁷⁵ Скільки скарбів тут коштовних! Дивлюся – і дивом дивуюсь».

Слів його тихих, проте, дочув Менелай русокудрий
І, промовляючи, з словом до них звернувся крилатим:
«Дітоньки любі! Із Зевсом нікому з людей не рівняйтесь,
Все-бо у нього нетлінне: скарби і будівлі численні.

⁸⁰ Може б, з людей хто зі мною й помірявсь достатком, а
може,

Й ні; та багато блукавши і лиха зазнавши багато,
Все це привіз в кораблях я й на восьмому році вернувся,
Кіпр, Фінікію й Єгипет відвідавши в довгих блуканнях.
Був я також в ефіопів, сидонян, в країні ерембів,

⁸⁵ В Лівії був, де рогатими родяться зразу ж ягнята,
Де по три рази щороку котяться і вівці, і кози;
Там ні господар, ні навіть пастух ще не відав нестатку
Ні в молоці у солодкім, ні в м'ясі та свіжому сирі,
Цілий-бо рік молока удосталь там можна доїти.

⁹⁰ Поки блукав по чужих я краях і всякого скарбу
Там набував, тут інший неждано й негадано, нишком,
Підступом злої дружини убив мого брата ганебно.
Тим-то й не тішить мене те багатство, що ним володію.

Мабуть, уже від батьків своїх, хто б не були вони, досі

⁹⁵ Чули й самі ви, скільки зазнав я, як дім я утратив,
Повний добра і усім для життя устаткований добре.
Краще б третину я мав із того, що в домі моєму
Надбано, тільки б живими лишилися ті, що в широкій
Трої загинули, одаль від Аргоса, славного кіньми.

¹⁰⁰ Часто журюсь я за ними всіма, їх оплакую гірко,
На самоті у покоях просторого сидячи дому, —
То утішаю собі я риданнями серце, а то їх
Стримую, – швидко насичує горе, що душу морозить.
Та ні за ким з них усіх не сумую я так і не плачу,

¹⁰⁵ Як за одним; згадаєш про нього, стають осоружні
Їжа і сон, – ніхто-бо з ахеїв не витерпів стільки,
Скільки зазнав і стерпів Одиссей. Самі-бо нещастя
Долею стали його, а моєю – весь час безутішна
Туга, що так його довго нема і не знаємо навіть,

¹¹⁰ Вмер чи живий він де-небудь. По ньому, звичайно, су-

мують

Батько старенький Лаерт, і розважна його Пенелопа,
І Телемах, що дома покинув його в сповиточку».

Так він сказав, і плакати збудив він у сина бажання:
Сльози на землю закапали з вій, як про батька почув він;

¹¹⁵ Щоб приховать їх, підніс до очей обома він руками
Плащ свій пурпурний. Але Менелай спостеріг це відразу,
І міркувати почав він у мислях і в серці своєму:

Виждати, поки той сам про батька в розмові згадає,
Чи розпитати вперед, щоб про все докладніше дізнатись.

¹²⁰ Поки отак міркував він у мислях і в серці своєму,
З високоверхої спальні пахущої вийшла Єлена,
Мовби сама Артеміда з'явилася золотострільна;
З нею ввійшовши, Адреста вигідне підсунула крісло,
З вовни м'якої внесла килимок їй під ноги Алкіппа,

¹²⁵ Срібну шкатулку Філо подала їй, яку тій Алкандра
Подарувала, дружина Поліба, що жив у Єгипті,
В Фівах, де в кожному домі скарбів є коштовних багато.
Подарував Менелаєві й сам він дві срібні купелі,
Гарні триножники два і золота десять талантів.

¹³⁰ Крім того, красні дала і дружина дарунки Єлені:
Із золотим веретеном округлу із срібла шкатулку
На коліщатах, з країв облямовану золотом чистим.
Ставить служниця Філо ту шкатулку своїй господині,
Повну куделі тонкої, – лежало у ній веретено

¹³⁵ В темно-фіалковій шерсті, що пасмами вниз обвисала.
Сіла у крісло вона, на підніжок поставивши ноги,
І почала чоловіка розпитувать жінка докладно:
«Чи не довідався ти, Менелаю, паростку Зевсів,
Що то за люди, які завітали до нашого дому?

¹⁴⁰ Чи помиляюсь, чи правду повім, а підказує серце:
Ще я нікого, здається, як муж цей, не бачила досі
Ні із мужчин, ні з жінок, – дивлюся – і дивом дивуюсь! —

Хто б так на сина скидавсь Одиссея, відважного серцем,
На Телемаха, що дома покинув його в сповиточку

¹⁴⁵ В час той, коли через мене, безстидну, ахеїв загони
В Трою далеку походом воєнним усі вирушали».

Відповідаючи, мовив тоді Менелай русокудрий:

«Думаю й сам я тепер, як і ти, дружино, вважаєш.
Все-бо точнісінько в нього – і руки ті самі, і ноги,

¹⁵⁰ Й погляд очей, і чоло, і волосся таке ж кучеряве.

От і сьогодні, коли я згадав у розмові з гостями

Про Одиссея, якої біди він зазнав задля мене,

В нього ж гіркі із-під брів на землю закапали сльози;

Щоб приховать їх, свій плащ до очей він підніс пурпуро-
вий».

¹⁵⁵ Несторів син Пісістрат у відповідь мовив до нього:

«Паростку Зевсів, владарю людей, Менелаю Атріде,
Справді доводиться сином того він, про кого ти кажеш.

Тільки він скромний юнак і соромиться в серці своєму,

Щойно ввійшовши, уже й словами отут розкидатись

¹⁶⁰ Перед тобою, що голос твій тишив нас так, наче божий.

Вирядив з ним і мене уже Нестор, їздець староденний,

Проводирем йому бути. Побачитись хтів він з тобою,

Щоб ти порадив його, чи словом то буде, чи ділом.

Синові, втративши батька, багато доводиться в домі

¹⁶⁵ Лиха терпіти, якщо оборонників інших немає,

От як тепер Телемах залишився, й немає в народі

Більше нікого, хто б міг від нещастя його захистити».

Відповідаючи, мовив тоді Менелай русокудрий:

«От дивина! То невже ж завітав до господи моєї

¹⁷⁰ Син мого друга, що стільки вже витерпів він задля мене!

Краще з усіх я аргеїв його сподівався привітати,

Тільки в швидких кораблях нам по бурному морю б дозволив

Зевс громозвучний, Олімпу владика, додому вернутись:

В Аргосі дав би я місто йому для життя, збудував би

¹⁷⁵ Дім і з Итаки його з багатством усім перевіз би

З сином і всіми людьми, якесь увільнивши для нього

Місто околишне – з тих, що владі моїй підлягають.

Близько ми з ним живучи, зустрічались би часто, й ніщо нас

Не розділяло б у приязні нашій і радості спільній,

¹⁸⁰ Поки когось із нас чорною хмарою смерть не окриє.

Хтось із безсмертних богів, як видно, позаздрив на нього,

Й він, бідолашний, один повороту додому не має».

Так він сказав, і заплакати у всіх розбудив він бажання.

Плакала гірко Єлена аргейська, народжена Зевсом,

¹⁸⁵ Плакати став Телемах, і сам Менелай, син Атрея;

Навіть і Несторів син тоді сльози почав проливати:

З тугою в серці згадав бездоганного він Антілоха,

Брата, що світлий убив його син Зоряниці ясної,

А спогадавши, звернувся до нього із словом крилатим:

¹⁹⁰ «Сину Атреїв, смертних ти розумом всіх перевищив,
Нестор нам сивий не раз це говорить, коли ми про тебе,
В домі своєму зібравшись, згадаємо часом в розмові.

Нині ж мене ти, будь ласка, послухай. Не дуже я радий
В жаль по вечері вдаватись, ще прийде на те Зоряниця,

¹⁹⁵ Рано народжена. Не боронитиму все ж над своїми
Близькими плакати, коли вже недоля і смерть їх настигла.
Тільки й пошани для смертних нещасних, коли на їх па-

м'ять

Кучері ми острижем чи з очей своїх зронимо сльози.

Втратив і я свого брата, не гіршим він був із аргейських

²⁰⁰ Воїв, – повинен ти знати його, – я ж не знав його досі

Й навіть не бачив; кажуть, проте, із усіх визначався

Брат Антілох і в борні бойовій, і в швидких перегонах».

Відповідаючи, мовив йому Менелай русокудрий:

«Друже мій, кажеш ти так, як могла б лиш людина статеч-

на,

²⁰⁵ Старша від тебе роками, сказати розумно й зробити, —

Батька такого ти син, тому так розумно й говориш.

Легко поріддя впізнати чоловіка, якому Кроніон

Випряв у шлюбі його чи іще при народженні щастя,

Так-от як Нестору дав він життя свого дні всі незмінно

²¹⁰ В домі своєму прожити в достатку й постарітись дома,

Маючи добрих розумних синів, списоборців найкращих.

Ну-бо, облишмо цей плач жалібний, що так раптом почався,

Краще про учту згадаймо і руки омиймо водою
Чистою. Досить і вранці нам буде часу для розмови,
²¹⁵ Встигнемо, я й Телемах, перемовитись ще між собою».

Так він сказав, і воду на руки їм злив Асфаліон,
Вірний слуга й помічник Менелая славетного бистрий.
Руки до страв приготованих зразу ж вони простягнули.
Інше надумала тут народжена Зевсом Єлена:

²²⁰ В келихи й чаші з вином, що пили вони, вкинула раптом

Зілля, що й біль погамує, і горе дозволить забути.
Хто його вип'є, хоч трохи в кратеру з вином домішавши,
Той цілий день на лице й однієї не зронить сльозини,
Хоч би умер навіть батько у нього чи матінка рідна,

²²⁵ Хоч би упрост перед ним і брата чи любого сина
Гострою міддю убили й на власні це очі він бачив.
Зевсова донька ті ліки цілющі, для всіх пожиточні,
Від Полідамно, Фтона дружини, придбала в Єгипті,
Де плодоносна земля розмаїтого родить багато

²³⁰ Зілля корисного людям, багато й шкідливого дуже.
Кожен там – лікар, що всіх перевищить знаннями й умін-

НЯМ

Інших людей, усі-бо в краю тім із роду Пеана.

Вкинувши зілля в вино і звелівши його розливати,

Враз до присутніх з такими словами звернулася Єлена:

²³⁵ «Паростку Зевсів, ясний Менелаю Атріде, і всі ви,
Діти відважних мужів! У житті кому як посилає
Зевс і добра і недолі, бо все в його владі і силі.
Сидячи тут, у покоях на учті, усі призволяйтесь,
Бавтесь розмовами, я ж розповім вам що-небудь до речі.

²⁴⁰ Ні розказать до ладу не могла б я, ні навіть згадати
Подвигів всіх Одиссея, в біді витривалого мужа,
Та розповім про один, що так мужньо його учинив він
В краї троянським, де стільки, ахеї, ви горя зазнали.
Сам собі тіло ганебно ударами пуги побивши,

²⁴⁵ Дране лахміття на плечі напнувши, він, ніби челядник,
Зваживсь пройти уздовж вулиць широких ворожого міста.
Так приховавши себе, до вбогого став він подібний, —
Досі ніхто ще таким не бачив його при ахейських
Суднах. Отак він у Трою пробрався, й ніхто Одиссея

²⁵⁰ Не впізнавав, лиш одна і таким я його упізнала
Й стала розпитувать; він же весь час ухилявся лукаво.
Тільки тоді, як його я помила і маслом натерла,
В свіже одіння приборала й велику дала йому клятву,
Що не раніше троянцям я виявлю в нім Одиссея,

²⁵⁵ Ніж він до шатер ахейських і бистрих повернеться су-
ден,

Тільки тоді він увесь одкрив мені задум ахеїв.
Мідним мечем тонколезим багато убивши троянців,

Він до аргеїв вернувся, відомостей досить зібравши.

Лемент великий троянки зняли, а у мене раділо

²⁶⁰ Серце, давно-бо сама я жадала вернутись додому

І над засліпленням тим жалкувала, в яке Афродіта

Ввергла мене, забравши із любої серцю вітчизни,

Де я дочку залишила, й покої подружні, і мужа,

Що красотою й умом не поступиться ні перед ким він».

²⁶⁵ Відповідаючи, мовив тоді Менелай русокудрий:

«Слушно усе це ти, жінко, й по правді цілком розказала.

Прагнення й думи героїв-мужів багатьох дослідити

Мав я нагоду, країн об'їздивши дальніх багато,

Але ніколи й ніде ще мої не нагляділи очі

²⁷⁰ Мужа такого, як той Одіссей, у біді витривалий,

Мужнього подвигу, що учинив він його так відважно

У дерев'янім коні, де всі ми засіли, з аргеїв

Найхоробріші, готуючи смерть і загибель троянцям.

Ти ж до коня підійшла тоді. Мабуть, якийсь-то ворожий

²⁷⁵ Бог спонукав тебе, слави троянцям волівши додати:

Разом з тобою тоді підійшов Деїфоб боговидий.

Тричі кругом обійшовши, ти схованку мацала утлу

І почала визначних на ім'я викликати данаїв,

Голос дружин їх, аргейських жінок, вдаючи достеменно.

²⁸⁰ Я й Діомед, син Тідея, та ще Одіссей богосвітлий,

Сидячи разом всередині, чули, як їх ти гукала.

Скочили з місця обидва, схвильовані, ми вже готові

Вийти з коня чи й відтіль озватися раптом до тебе,
Та Одісей зупинив нас, і стримавши ті поривання,

²⁸⁵ Інші ахейські сини всі мовчки тим часом сиділи,
Тільки Антікл поривався словами на твій обізватись
Голос. Але Одісей міцними руками затиснув
Рота йому і тримав так, аж поки Паллада Афіна
Геть відвела тебе, й цим врятував од біди він ахеїв».

²⁹⁰ Відповідаючи, мовив на це Телемах тямовитий:
«Паростку Зевсів, владарю людей, Менелаю Атріде!
Тим-то й смутніше, що хоч і залізне в грудях у нього
Билося серце, але не уник він лихого загину.

Та чи не час нам обом іти на спочинок, щоб, лігши,

²⁹⁵ Сном найсолодшим могли вже утішитись ми на постеле-
лях?»

Так він сказав, і Єлена аргейська звеліла служницям
Ліжка стелить в передсінку, пурпурними їх подушками
Викласти, ще й килимами чудовими постіль заслати,
І покривала вовняні подать їм укритися зверху.

³⁰⁰ Вийшли із світлом ясним у руках із покоїв служниці
І постелили постелі, й гостей туди вивів окличник.
Там, у переднім покої, вони і лягли спочивати —
Ліг там герой Телемах і Несторів син світлосяйний;
Сам же Атрід ліг в середніх покоях високого дому,

³⁰⁵ Поруч лягла й довгошатна Єлена, в жінках богосвітла.
Ледве з досвітньої мли заясніла Еос розоперста,

З ложа свого підвівся уже Менелай гучномовний,
В одяг убрався, черезпліч нагострений меч перевісив,
Знизу сандалії гарні до ніг підв'язав мускулястих,

³¹⁰ Вийшов із спальні своєї, на бога достоту подібний.

До Телемаха підсів, назвав на ім'я і промовив:

«Що спонукало тебе, Телемаху-герою, прибути

У Лакедемон наш світлий по лону широкого моря?

Справа своя чи громадська? Ти, може, одверто розкажеш?»

³¹⁵ Відповідаючи, мовив на це Телемах тямовитий:

«Паростку Зевсів, владарю людей, Менелаю Атріде!

Я розпитати прибув, – чи про батька вістей не розкажеш?

Дім пожирають у мене, і гинуть багаті маєтки.

Повен мій дім зловорожих мужів, що ріжуть у мене

³²⁰ Цілі отари овець, ще й повільних биків круторогих, —

Так мою сватають матір оті женихи презухвалі!

Отже, тепер до твоїх припадаю колін, чи не зволиш

Розповісти про печальну загибель його: чи на власні

Очі ти бачив її, чи, може, від іншого чув ти

³²⁵ Мандрівника, – на недолю-бо мати його народила.

Тож не шкодуй, і не жалуй мене, й не пом'якшуй нічого,

А розкажи все докладно, що бачить тобі довелося.

Щиро благаю, якщо Одіссей, мій отець благородний,

Виконав слово яке, тобі обіцявши, чи діло

³³⁰ В краї троянським, де стільки, ахеї, ви горя зазнали,

Все це сьогодні згадай і щиро скажи мені правду».

З гнівним обуренням мовив йому Менелай русокудрий:

«Ну ж і ганьба! На шлюбному ложі лягти у такого
Мужа могутнього враз заманулось отим боягузам!

³³⁵ Це все одно, якби лань, у лігво могутнього лева
Новонароджених, ще сосунців, оленяток поклавши,
Вийшла б на травами рясно укриті узгір'я й долини
Пастись, а він би тим часом, до лігва свого повернувшись,
Приготував оленятам і лані загибель ганебну, —

³⁴⁰ Так Одиссей і для них приготує загибель ганебну.
О, якби, Зевсе, наш батьку, й Афіно, і ти, Аполлоне,
Він залишався таким, яким ще колись на Лесбосі,
Ставши на герць, завзято із Філомелідом змагався
Й кинув з усеї ним сили об землю на радість ахеям.

³⁴⁵ Хай би отак Одиссей зустрів женихів безсоромних,
Коротковічні усі б вони стали тоді й гіркошлюбні!
Ну, а про те, що мене ти питаєш і просиш, будь певен,
Не ухиляючись, правду скажу я тобі, не злукавлю, —
З того всього, що морський оповів мені старець правди-
вий,

³⁵⁰ Не приховаю нічого й слівця не втаю я від тебе.

Я поривався додому, мене ж у Єгипті тримали
Вічні боги, бо святої я їм не приніс гекатомби, —
Хочуть-бо завжди вони, щоб накази ми їх пам'ятали.
Острів там є невеликий у вічнобурхливому морі,

³⁵⁵ Перед самим він Єгиптом лежить, а зовуть його Фарос;
Стільки віддалений острів від берега, скільки проплине
З вітром попутним іззаду за день корабель крутобокий.
Є там затока чудова, і зручно із неї просторі
В море вести кораблі, водою запасись питною.

³⁶⁰ Двадцять днів нас боги там тримали, й за час той ні
разу

Вітер не віяв морський, що супутником нам супроводить
Всі кораблі по лону безмежно широкого моря.

Виснаги ми вже зазнали і в силі людей, і в припасах,
Поки одна із богинь не зглянулась, не врятувала —

³⁶⁵ Донька старого Протея, могутнього бога морського,
Ейдотея, – найбільше-бо душу її зворушив я.

Від товариства далеко блукавши, я стрів її раптом,
Товариші ж у той час кривими гачками ловили

Рибу вздовж берега, – шлунки-бо голод їм мучив стра-
шенний.

³⁷⁰ Близько спинившись, з таким вона словом до мене
звернулась:

«Чи нерозумний ти зовсім, чужинче, а чи легковажний,
Чи не навмисно ти дляєш, знаходячи втіху в стражданні?
Надто на острові цім забарився й знайти вже не можеш
Виходу, товариші ж твої духом цілком занепали».

³⁷⁵ Так говорила вона, а я їй у відповідь мовив:

«Зараз тобі відповім я, котра б із богинь не була ти.

Ні, я не з власної волі затримався тут, а, як видно,
Чимось образив богів, що простором небес володіють.

Може, хоч ти мені скажеш, бо все вам відомо, богове,

³⁸⁰ Хто із безсмертних затримав мене й заступає дорогу
В путь поворотну по хвилях багатого рибою моря?»

Так говорив я, й мені відказала в богинях пресвітла:

«Щиро й одверто всю правду, чужинче, тобі розкажу я.
Часто старець морський заїжджає сюди непомильний,

³⁸⁵ Бог невмирущий, Протей із Єгипту, що добре безодні
Знає морські, владаря тих глибин, Посейдона, підданець;
Кажуть, він батько мені, я від нього на світ народилась.

Може, тобі пощастить, підстерігши, його захопити, —
Все тобі він розповів би про віддаль дороги твоєї

³⁹⁰ Й путь поворотну по хвилях багатого рибою моря.

Скаже він, паростку Зевсів, усе, як того побажаєш,

Що там лихого чи доброго сталось у домі твоєму

З того часу, як у довгу й тяжку ти подався дорогу».

Так говорила вона, я ж у відповідь мовив до неї:

³⁹⁵ «Краще придумай сама на божистого старця засаду

Так, щоб не вимкнувся він, як побачить мене і впізнає.

Важко-бо смертній людині з безсмертним управитись бо-

ГОМ».

Так говорив я, й мені відказала в богинях пресвітла:

«Все це по правді, одверто і щиро тобі розкажу я.

⁴⁰⁰ Щойно докотиться сонце середини неба ясного,

Старець морський непомильний із подувом першим Зе-
фіра

Раптом з глибин виринає, у темну закутаний хвилю, —
Вийде на берег і спати лягає в глибокій печері.

Впливши з сивого моря, тюленів стада ногоплавних

⁴⁰⁵ Сплять навкруги, поріддя прекрасної доньки морської,
І видихають терпкий глибини океанської запах.

Тож на світанку туди приведу я тебе і влаштую
Ложе між ними, а ти з кораблів добродушних візьмеш
На допомогу собі супутників трьох найвірніших.

⁴¹⁰ Все я тобі розповім і про хитрощі діда старого.

Спершу тюленів усіх обійде він і всіх перелічить;
Потім, усіх по п'яти полічивши й оглянувши пильно,
Ляже всередині й сам, мов чабан ув отарі овечій.

Тільки-но вгледите ви, що сном уже першим заснув він,

⁴¹⁵ Всю свою силу й відвагу зібравши, хапайте старого
Й цупко держіть, хоч би й як вислизав він тоді й виривав-

ся.

Вигляду всяких істот, що по лону земному плазують,
Він прибиратиме, в воду обернеться й племінь пекучий.
Ви ж його міцно тримайте і тисніть як можна сильніше.

⁴²⁰ Тільки тоді, як до тебе він звернеться сам із словами,
Ставши таким, як і був, коли перед вами заснув він,
Силою більш не тримайте старого, і ти розпитати
Зможеш, герою, хто із безсмертних тобі заступає

Путь поворотну по хвилях багатого рибою моря».

⁴²⁵ Мовила це – та й зникла у хвилях бурхливого моря.
Я ж до своїх кораблів, що стояли в пісках прибережних,
Знову пішов, і тяжко моє хвилювалося серце.

Потім, коли до свого корабля і до моря дійшов я,
Ми зготували вечерю, і ніч божественна настала.

⁴³⁰ Спати лягли ми тоді на березі моря шумливім.
Ледве з досвітньої мли заясніла Еос розоперста,
Берегом йшов я піщаним широкодорожного моря
Й щиро молився богам. Супутників вів я з собою
Трьох, на яких у кожній би справі поклавсь цілковито.

⁴³⁵ В лоно широкого моря полинувши, світла богиня
Із глибини принесла нам чотири тюленячі шкури,
Тільки-но здерті, – підступ на батька вона замишляла.
Виривши лігва для нас у піску прибережнім, тим часом
Сіла вона і чекала, аж поки прийшли ми до неї;

⁴⁴⁰ Покотом всіх нас поклала вона і шкурами вкрила.
Прикрою засідка та нам здалася. І прикро вражав нас
Запах убивчий тюленів, що живляться тванню морською.
Хто б це улежати міг із морською потворою поряд?
Та порятунок і поміч велику вона подала нам:

⁴⁴⁵ Кожному в ніздрі поклала амбросії трохи, що пахла
Солодко так і запах огидний отой забивала.
Так ми, терпіння набравшись, цілий пролежали ранок.
Зграєю впливли з моря тюлені і в ряд полягали

Покотом всі спочивати на березі моря шумливім.

⁴⁵⁰ Виплив опівдні із моря й старий і оглянув навколо
Жирних тюленів своїх, усіх обійшов, полічив їх.

Першими нас між потвор полічив він, про підступи наші
Й гадки у серці не мавши; приліг тут на березі й сам він.

З криком тоді ми напали на старця й руками своїми

⁴⁵⁵ Міцно схопили його. Та мистецтва свого не забув він.

Спершу у лютого він обернувся буйногривого лева,

Потім в дракона, у барса та ще в величезного вепра;

Плинною став він водою, розложистим деревом потім.

Ми ж, терпіння набравшись, старого безстрашно трима-

ли.

⁴⁶⁰ Тільки як витівки ці і самому йому вже набридли,

Врешті з питанням звернувся він до мене й словами про-

мовив:

«Хто із безсмертних богів навчив тебе, сину Атреїв,

Підступом взяти мене проти волі? Й чого тобі треба?»

Так говорив він, а я у відповідь мовив до нього:

⁴⁶⁵ «Знаєш ти, старче, і сам, – чого ж ти питаєш лукаво? —

Як я на острові цім забаривсь і знайти не здолаю

Виходу, навіть і сам уже духом цілком занепав я.

Може, хоч ти мені скажеш, бо все вам відоме, богове,

Хто із безсмертних затримав мене й заступає дорогу

⁴⁷⁰ В путь поворотну по хвилях багатого рибою моря?»

Так говорив я, а він у відповідь мовив до мене:

«Передусім ти повинен був жертви священні й прекрасні
Зевсові й іншим богам принести, якщо хтів якнайшвидше
На батьківщину свою винно-темним доплинути морем,

⁴⁷⁵ Бо не раніш тобі рідних побачити доля судила,
В високоверхий свій дім і в рідну країну вернутись,
Ніж до Єгипту доїдеш, ріки, що лле з неба потоки,
Зевсом напоєні, й там священні складеш гекатомби
В жертву безсмертним богам, що простором небес володі-
ють,

⁴⁸⁰ І подадуть тобі шлях вони той, якого ти прагнеш».
Так говорив він, і любим тоді зажурився я серцем,
Він-бо загадував знову мені по імлистому морю
В довгу й важку до Єгипту дорогу назад повертати.

В відповідь все ж я з такими звернувся до нього словами:

⁴⁸⁵ «Все це я так і зроблю, як мені ти наказуєш, старче,
Тільки всю правду тепер розкажи і повідай одверто,
Чи повернулись додому тоді з кораблями ахеї,
Що, вирушавши з-під Трої, їх Нестор і я залишили,
Чи з кораблем своїм разом хто смертю гіркою загинув,

⁴⁹⁰ Чи на руках хто у друзів умер, війну закінчивши».

Так говорив я, а він у відповідь мовив до мене:

«Нащо, Атріде, запитуєш? Краще б не знав ти нічого
Й думки моєї не відав про це, – гадаю, недовго

Втерпиш без сліз ти, про все те дізнавшись од мене до-
кладно.

495 Впало багато із них, а багато й живими лишилось.
Двоє лише з ватажків міднолатного війська ахеїв
При повороті загинули, – сам ти в бою тім брав участь.
Ще одного десь живого широке затримало море.
З довговесельними десь кораблями й Еант там намучивсь:
500 Спершу-бо кинув його Посейдон з кораблем на великі
Скелі Гірейські, проте врятував самого з безодні.
Смерті unikнув би він, хоч і був ненависний Афіні,
В зарозумінні якби він зухвалого слова не кинув,
Що проти волі богів unikне морської безодні.
505 Чув Посейдон, як гукав він слова оті високодумні,
І, ухопивши тризубець руками потужними, гнівно
Вдарив об скелю Гірейську, й надвоє вона розкололась,
Тільки уламок зостався, а другий у море звалився —
Той, що на ньому тримався Еант і блюзнив так зухвало, —
510 Він за собою й потяг його в хвилі безмежного моря.
Так і загинув Еант, водою солоною впившись.
Брату ж твоєму від Кер пощастило втекти і в доладних
Суднах умкнути, – Гера-владарка його врятувала.
Тільки коли стрімковоерхої кручі Малейі вже близько
515 Він допливав, налетіла на нього страшна хуртовина
Й, скорбного, знов понесла по багатому рибою морю
Аж на край світу – туди, де раніше Фіест мав оселю
З давніх-давен, а тепер там Егіст домував, син Фіестів,
Та й відтіля йому путь поворотна знайшлася щасливо:

520 Вітер назад вже боги повернули, й прибув він додому,
Радісно вийшов на рідну він землю отчизни своєї,
І припадав до землі, й цілував її, й сльози гарячі
Бігли з очей, щасливих, що бачать ізнов батьківщину.
Та спостеріг із чатівні його чатівник, що поставив

525 Хитрий Егіст його там, обіцявши йому два таланти
Золота дати в нагороду; вже рік він чекав на Атріда,
Щоб не пройшов непомітно й про буйну не згадував силу.
Звістку цю швидко поніс він в оселю провідці народу,
Й тут же відразу Егіст лукавство задумав підступне:

530 Двадцять мужів хоробріших з народу обравши, у схові
Він посадив, готувати звелівши у домі вечерю.

Сам же стрічать Агамемнона вийшов, провідця народу,
Із колісницями й кіньми, ганебне замисливши діло.
Ввів він в оселю його, що не знав про той підступ, і раптом

535 Вбив за вечерю так, як бика біля ясел вбивають.

Не залишилось нікого в живих ні з супутців Атріда,
Ані з Егістових слуг, – усі в тім загинули домі».

Так говорив він, і любим тоді зажурився я серцем,
Сів на піску і заплакав, і серцю моему у грудях

540 Жити не хтілося більше й на сонячне світло дивитись.

А як наплакався я досхочу і в піску навалявся,
Старець морський непомильний тоді лиш до мене промовив:

«Годі-бо, сину Атреїв, тобі стільки часу невтішно

Плакати, нічого ми цим не доб'ємось. А ти постарайся

⁵⁴⁵ Краще про те, як би швидше до рідного краю вернутись.

Може, Егіста живим ти застанеш, а може, й раніше
Вбитий Орестом він буде, й ти саме на похорон встигнеш».

Так він сказав, і серце у грудях і дух мій відважний
Радість умить обняла, хоч і як перед тим сумував я, —

⁵⁵⁰ Голосно мовив я, з словом до нього звернувшись крилатим:

«Отже, я знаю про них, назви ж мені й третього мужа,
Що десь живого широке ще й досі затримало море.
Чи не загинув і він? Як не гірко, я слухать готовий».

Так говорив я, а він у відповідь мовив до мене:

⁵⁵⁵ «Славний Лаертів то син, що вітчизною має Ітаку, —
Бачив на острові я, як сльози рясні проливав він
В домі у німфи Каліпсо, яка силоміць його й досі
Держить у себе, й не може він в рідну країну вернутись.
Ні кораблів веслохідних не має він там, ні супутців,

⁵⁶⁰ Що помогли б йому їхати лоном широкого моря.
Зевс не призначив тобі, Менелаю, паростку Зевсів,
В Аргосі, кіньми багатім, застигнути смертю лишитись,

На рівнину Елісійську пошлють тебе згодом безсмертні,
Аж на край світу, туди, де живе Радамант русокудрий,

565 Де лиш приємне, найлегше життя дожидає людину.
Там ані снігу, ні бурі, ні навіть дощу не буває,
Тільки дзвінкого Зефіра туди долітає зітхання
Від Океану-ріки, щоб од спеки людей освіжити,
Ти-бо Єлени є муж і доводишся Зевсові зятем».

570 Мовивши так, у море хвилясте він знову поринув.
Я ж і супутці мої богорівні до суден доладних
Разом пішли, і тяжко моє хвилювалося серце.
Потім, коли до свого корабля і до моря дійшли ми,
То зготували вечерю, і ніч божественна настала.

575 Спати лягли ми тоді на березі моря шумливім.
Ледве з досвітньої мли заясніла Еос розоперста,
Знову свої кораблі на священне ми зсунули море,
Щогли поставили міцно й вітрила на них розпустили,
Потім самі увійшли та громадою сіли на лави, —

580 І під ударами весел запінилось сивее море.
Стали ми знов близ Єгипту, ріки, що лле з неба потоки,
Зевсом напоєні, й там я священні приніс гекатомби.
Жертвою гнів я богам заспокоївши вічноживущим,
Пагорб насипав на славу і честь Агамемнону вічну.

585 А закінчивши, вернувся, й дали мені знову безсмертні
Вітер попутний і швидко у рідну доставили землю.
Ну, а тепер залишайся, юначе, у домі моєму
Погостювати – на днів одинадцять чи навіть дванадцять.
Виряджу добре я потім і щедро тебе обдарую:

⁵⁹⁰ Коней дам трьох, колісницю чудову, та ще й у додачу
Келих коштовний я дам, щоб, безсмертним богам узли-
вання

Творячи, кожного разу спогадував ти і про мене».

Відповідаючи, мовив на це Телемах тямовитий:

«Сину Атреїв, занадто вже довго мене не затримуй.

⁵⁹⁵ Рад би і цілий я рік, тут сидячи, в тебе лишатись;

І не журились ні за домом своїм би я, ні за батьками,

Стільки, слова і розмови твої я вчуваючи, маю

Втіхи безмежної, та у священному Пілосі журно

Товариші мене ждуть, поки тут мене ти ось тримаєш.

⁶⁰⁰ Кожен від тебе дарунок повік дорогий мені буде,

Не поведу лише коней в Ітаку, тобі їх залишу,

Хай покрасуються тут: навколо ти маєш рівнини

Широкополі, росте ситнику й конюшини багато,

Полби й пшениці та білого з буйним колоссям ячменю.

⁶⁰⁵ А на Ітаці ні лук, ані вигонів ширших немає,

Кіз лиш ситить, а миліша, ніж коней вона б насищала.

На островах, що на морі лежать, немає для коней

Ані розгону, ні лук – особливо ж на нашій Ітаці».

Так говорив він, але усміхнувся Менелай гучномовний,

⁶¹⁰ Хлопця рукою погладив, назвав на ім'я і промовив:

«Доброї крові ти, люба дитино, якщо так говориш.

Я подарунок тобі заміню, це можна зробити.

З дорогоцінних скарбів, що в моїм зберігаються домі,

Дам найпочесніший я, найкращий тобі подарунок:

⁶¹⁵ Дам дорогої роботи кратеру – уся вона з срібла
Вилита, вінця ж у неї оздоблені золотом чистим.
Твір то Гефеста, мені ж дарував її Федім славетний,
Владар сідонян, коли я, вертавшись до рідного краю,
В домі його гостював, – тобі її хочу я дати».

⁶²⁰ Довго удвох між собою тоді вони так розмовляли.
В дім до державця божистого гості тим часом збирались,
Гнали овець, готували вино, що підносить бадьорість,
Хліб доставляли жінки їх ошатні, пов'язані гарно.
Так готувались до учти усі в Менелаєвім домі.

⁶²⁵ А женихи, що тим часом під домом зійшлись Одиссея,
Дисків і списів метанням на втоптанім добре майданку
Бавились і розважалися, як і раніше, зухвалі.
Лиш Антіной з Еврімахом, подібним на бога, сиділи,
Два женихів ватажки, відвагою й родом знатніші.

⁶³⁰ Фроніїв син, Ноемон, близенько до них підійшовши,
До Антіноя з такими словами звернувшись, промовив:
«Чи, Антіною, відомо, чи ні, – коли повернутись
Знову сюди Телемах з піскуватого Пілоса має?
Взяв корабель він у мене, мені ж і самому потрібно

⁶³⁵ Їхать в Еліді простору, бо там аж дванадцять пасеться
В мене кобил і мули, придатні уже до роботи,
Тільки ще дикі. Хочу впіймать одного та об'їздить».
Так він сказав, а вони аж жахнулись, бо й гадки не мали,

Що аж у Пілос поїхать він міг од Неліда, – загаявсь

⁶⁴⁰ В полі з отарою десь він, або в свинопаса, гадали.

Саме тоді Антіной, син Евпейта, озвався до нього:

«Правду повідай, коли він поїхав, які попливли з ним
Хлопці добірні з Итаки? Чи, може, невірників власних
Та наймитів назбирав? Адже міг би й так він зробити.

⁶⁴⁵ Ще розкажи мені правду й про те, щоб знав я напевно:

Силою чорний він взяв корабель, проти волі твоєї

Чи добровільно ти дав, коли попросив він гарненько?»

Фроніїв син, Ноемон, у відповідь мовив до нього:

«Сам добровільно я дав, та й хто ж учинив би інакше,

⁶⁵⁰ Якби людина така, з турботою в серці такою,

Щиро просила? Важко було б їй відмовити в цьому.

Разом із ним попливли найвідважніші в нашій народі

Хлопці, і став на чолі їх громади, як я зауважив,

Ментор чи, може, то й бог якийсь, дуже до нього подібний.

⁶⁵⁵ Тільки дивуюсь я: вчора ще зранку мені тут зустрівся

Ментор ясний, хоч він з кораблем тоді в Пілос поїхав».

Мовивши це, навпростець він подався до отчого дому.

Та хвилювання обом серця обняло їм відважні:

Сісти звеліли вони женихам, припинивши їх ігри.

⁶⁶⁰ Саме тоді Антіной, син Евпейтів, до них обізвався

В гніві страшному, – люття великою сповнилось чорне

Серце його, і очі вогнем запалали жахливим.

«От яке горе нам! Справді щасливо вдалася зухвала

Подорож ця Телемаху! А ми ж були певні, не вдасться!
665 Зовсім дитина ще, він проти волі стількох нас поїхав,
Взявши собі й корабель, і супутців з народу найкращих.
Він і в майбутньому лиха завдасть нам! Хай його силу
Виснажить Зевс, поки міри змужнілості ще не дійшов він.
Дайте-но бистрий мені корабель і супутників двадцять,
670 Щоб влаштувати засаду йому по дорозі, в протоці
Підстерегти його – поміж Ітаки й скелястої Сами, —
Ох, і гірке ж йому буде загиблого батька шукання!»
Так він сказав, і схвалили це всі і дали свою згоду.
Зразу ж вони повставали й у дім подались Одиссеїв.

675 Та Пенелопі недовго лишалося те невідомим,
Що в глибині своїх серць женихи замишляли підступно.
Їй про їх змову окличник Медонт розповів, що іззаду
Чув за двором, на якому вони свої задуми ткали.
Всі перейшовши покої, приніс він цю вість Пенелопі.
680 Щойно ступив на поріг він, спитала його Пенелопа:
«З чим, окличнику, від женихів ти прийшов благородних?
Чи не сказать Одиссея божистого вірним служницям
Всю залишити роботу й вечерю для них готувати?
Краще б не сватались більше до мене і тут не збирались,
685 Хай би востаннє вони тут вечеряли в мене сьогодні!
Надто сюди ви вчащаєте, спадщину всю, весь достаток
Нищите ви в Телемаха розумного! Видно, ніколи,
З часу, як дітьми були, від батьків ви своїх не чували,

Як Одисей богорівний до ваших поставився рідних,

⁶⁹⁰ Як не вчинив він і навіть не мовив лихого нікому
В цілім народі, хоч це й властиво державцям божистим,
Що одного зненавидять, а другого милують надто.
Він же нікому з людей аніякої кривди не вдіяв.

Ви ж тут і дух свій, і ваші діла недостойні вже ясно
⁶⁹⁵ Всім показали, – нема за колишне добро в вас подяки!»

Відповідаючи, мовив до неї Медонт тямовитий:
«О володарко, якби ж тільки це було лихо найбільше!
Гірших, страшніших нещасть багато іще замишляють
Ті женихи, – бодай би цього не дозволив Кроніон!

⁷⁰⁰ Гострою міддю гадають вони Телемаха убити
Десь по дорозі додому. Вістей про батька питати
В Пілос священний поїхав він та в Лакедемон преслав-
ний»

Так він сказав, а в неї і серце, й коліна зомліли,
Довго безмовна була вона, очі рясними сльозами

⁷⁰⁵ Сповнились їй, і голос немов перервався дзвонистий.
Врешті такими вона озвалась до нього словами:

«Де ж мій, окличнику, син? І чого десь було йому їхать
На кораблях бистрохідних, що в морі за коней дорослим
Правлять мужам і по водних блукають просторах без-
країх?

⁷¹⁰ Чи не на те, щоб і ймення його між людьми не лиши-
лось?»

Відповідаючи, мовив до неї Медонт тямовитий:

«Я вже не знаю, чи бог то його напоумив, чи сам він
Зваживсь душею до Пілоса їхати, щоб там розпитати —
Вернеться батько додому, чи, може, він зовсім загинув».

⁷¹⁵ Мовивши це, пішов він назад через дім Одиссеїв.
Смуток обняв її, серцю нестерпний; їй навіть несила
В кріслі сидіти було, а багато стояло їх в домі.

Сіла вона на порозі затишної спальні своєї
Й гірко заплакала, з нею й служниці усі заквилили,

⁷²⁰ Скільки було їх у домі цілому, старих з молодими.
Ревно голосячи, мовить крізь сльози до них Пенелопа:

«Слухайте, любі! Послав мені горя й журби Олімпієць
Так, як нікому з жінок, що родились зі мною й зростали:
Спершу загинув мій муж благородний із серцем левиним,

⁷²⁵ Найвидатніший з данаїв у доблестях різноманітних,
Слава якого в Елладі і в Аргосі широко лине.

Нині ж і сина коханого бурі кудись в невідоме
З дому забрали, – я навіть не чула, коли він зібрався.

З вас же ні жодна, жорстокі, і в думку собі не поклала

⁷³⁰ З ліжка збудити мене, хоч знали усі ви напевно
Час, коли з дому на той корабель він пішов крутобокий.

Знала б тоді я, що він у далеку зібрався дорогоу,
Дома, проте б, залишивсь, хоч і як би в ту путь поривався,
Чи неживою мене у своїй би покинув оселі.

⁷³⁵ Швидше гукніть-но до мене сюди служника ви старого,

Доля, з тих, що дав батько мені, коли йшла я ще заміж;
Сад він багатодеревний мені стереже, – тож негайно
Десь із Лаертом хай сяде і все хай розкаже докладно, —
Може, той серцем своїм придумає якое нагоду

⁷⁴⁰ З скаргою вийти до люду, мовляв, женихи замишляють
Підступом сина убити в нащадка богів Одиссея».

Лагідно мовить стара годувальниця їй, Евріклея:
«Доню кохана! Хочеш – безжальною вбий мене міддю,
Вижени з дому мене, – не втаю я від тебе ні слова.

⁷⁴⁵ Знала усе я тоді і всього принесла, що звелів він, —
Хліба й напоїв солодких. Та взяв він із мене велику
Клятву – про це не раніш дванадцяти днів розказати,
Як не спитаєш сама чи від інших про це не почувеш,
Щоб не псувала плачем ти прекрасної вроди своєї.

⁷⁵⁰ Краще умийся і, стан свій у чисте прибравши одіння,
Вийди у верхні покої з своїми служницями разом
І помолися Афіні там, Зевса могутнього донці, —
Сина твого від смерті здолає вона врятувати, —
Та не труди вже ти старця тружденного. Бо не гадаю,

⁷⁵⁵ Щоб у блаженних богів лиш ненависть була до нащад-

ків

Аркесіада, хтось з них залишиться й власником буде
Високоверхого дому й далеких ланів плодоносних».
Мовила – й плач вгамувала, й від сліз їй утримала очі.
Вмилась вона і, стан свій у чисте прибравши одіння,

760 Вийшла у верхні покої з своїми служницями разом,
Всипала в кошик ячменю і стала молитись Афіні:
«Зглянься, незборена Зевса егідодержавного доню!
Як коли-небудь у домі своїм Одиссей велемудрий
Жирні палив тобі стегна биків чи овечок жертовних,
765 То спогадай про це нині й врятуй мого любого сина —
Від женихів захисти, що в підступах так знахабніли».
Мовила й заголосила. Та вчула молитви богиня.
Галас тим часом зняли женихи в звечорілих покоях,
Хтось і таке говорив уже з тих юнаків знахабнілих:
770 «Дуже старанно готує свій шлюб багатьом нам жадана
Владарка й гадки не має, що синові вбивство готують».
Хтось говорив це й не знав, що й їм незабаром зготують.
Голос підвищив тоді Антіной і так до них мовив:
«От навіжені! Остерігайтеся високодумних
775 Слів, щоб туди усередину хтось не доніс би їх часом.
Мовчки вставаймо тепер і почнімо тихенько здійснити
Замір, який нам усім сьогодні припав до вподоби».
Мовивши це, він обрав із них двадцять мужів найсмілі-

ших

І до швидкого повів корабля на узмор'я піщане.

780 Зсунули чорний вони корабель свій на воду глибоку,
Потім і щоглу, й вітрила на ньому як слід приладнали,
Стропками весла усі в кочетах закріпили рядами,
Все як належить, і білі вітрила вгорі розпустили;

Зброю також бойову служники принесли їм ретельні;

⁷⁸⁵ Свій корабель на котві закріпивши, на берег всі вийшли,

Сіли вечеряти й там аж до пізнього вечора ждали.

А Пенелопа розумна у верхніх покоях тим часом

Все без питва та їства, сумна і голодна, лежала

Й думала тільки, чи смерті умкне її син бездоганний,

⁷⁹⁰ Чи від руки женихів отих високодумних загине,

Наче зацькований лев, що мечеться поміж мисливців,

Бачачи з жахом, як швидко підступне їх вужчає коло,

Так хвилювалась вона, поки сон не прилинув солодкий, —

Тілом ослабла, на ложе схилилась і тихо заснула.

⁷⁹⁵ Інше замислила тут ясноока богиня Афіна:

Привид створила вона, подобою схожий на жінку —

Мужнього серцем старого Ікарія доньку Іфтіму,

Що за Евмела пішла, який проживає у Ферах.

До Одісея божистого в дім вона привид послала,

⁸⁰⁰ Щоб Пенелопі скорботній, яка умлівала сльозами,

Плач припинити невтішний, і сльози, й гіркі вболівання.

В спальню примара ввійшла, не зрушивши засув ремінний,

Стала у голови сплячій і слово таке їй сказала:

«Спиш, Пенелопо, скорботою любе намучивши серце!

⁸⁰⁵ Вічні боги, що безжурно у небі живуть, не дозволять

Плакати тобі і журитись, — повернеться скоро додому

Любий твій син, нічим-бо не винний він перед богами».
В відповідь мовила так багата умом Пенелопа,
Сном оповита солодким за брамою марень сновидних:

⁸¹⁰ «Як ти прийшла сюди, сестро? Адже ти не часто рані-

ше

В мене бувала, бо надто далеко від нас проживаєш.
Як же ти радиш тепер вгамувати ці сльози й ридання
Журні, що тугою серце і душу мені огортають?

Спершу загинув мій муж благородний із серцем левиним,

⁸¹⁵ Найвидатніший з данаїв у доблестях різноманітних,
Слава якого в Елладі і в Аргосі широко лине.

Нині ж улюблений син з кораблем десь поплив крутобо-

ким,

Юний, без досвіду ще, ні до праці він, ні до поради.

Ним іще більше тепер я журюся, аніж чоловіком, —

⁸²⁰ Вся аж тремчу я за нього й боюсь, щоб не сталося лиха
З ним ні між тими людьми, до яких він поїхав, ні в морі.

Має-бо він ворогів, що лихе умишляють на нього

Й хочуть раніше убить, ніж до рідного вернеться краю».

Відповідаючи, мовить до неї ледь видна примара:

⁸²⁵ «Більше сміливості, сестро, нічого не бійся душею!

Подорожує усюди супутниця з сином, якої

Кожен бажав би собі чоловік, бо усе вона може,

Діва Паллада Афіна, й твоїй співчуває скорботі.

Отже, й послала мене вона все це тобі розказати».

⁸³⁰ В відповідь мовила знов багата умом Пенелопа:
«О, як богиня ти справді і голос ти чула божистий,
То й про того нещасливого всю мені правду повідай:
Ще він живий і досі десь бачить він сонячне світло,
А чи загинув і в темній домує Аїда оселі?»

⁸³⁵ Відповідаючи, мовить до неї ледь видна примара:
«Ні, я про нього не можу напевне тобі розповісти,
Ще він живий чи умер, а на вітер казати не годиться».
Мовивши це, вона зникла крізь засув на дверях ремінний
Подуvom вітру. І зразу від сонних прокинулась марень

⁸⁴⁰ Донька Ікарія, й любе зігрілось їй радістю серце,
Так їй примріявся ясно весь сон цей у темряві ночі.
А женихи кораблем своїм путь вже верстали вологу,
В задумах злобних готуючи смерть Телемахові близьку.
Є невеликий в просторах морських острівець кам'яни-
стий,

⁸⁴⁵ Він у протоці лежить між Ітаки й скелястої Сами
І Астерідою зветься; обабіч там пристані зручні
Для кораблів, – отам-то й засіли в засаду ахеї.

Пісня п'ята

Зміст п'ятої пісні

ДЕНЬ СЬОМИЙ І ДАЛІ ДО КІНЦЯ ТРИДЦЯТЬ ПЕРШОГО ДНЯ

Рада богів. Вони посилають Гермеса до німфи Каліпсо з наказом негайно відпустити Одиссея. Каліпсо дає Одиссеєві знаряддя, потрібні для побудови плоту. За чотири дні судно готове, і на п'ятий день Одиссей відпливає, одержавши від Каліпсо все потрібне в дорозі. Сімнадцять днів плавання триває благополучно. На вісімнадцятий день Посейдон, повертаючись від ефіопів, упізнає в морі Одиссея, що плив на легкому своєму плоті; він насилає бурю, яка руйнує пліт; але Одиссей одержує від Левкотеї намітку, яка рятує його від затоплення; цілих три дні носять Одиссея бурхливі хвилі; нарешті надвечір третього дня він виходить на берег феакійського острова Схерії.

Пліт Одиссеїв

Щойно проснувшись, Еос із постелі Тіфона ясного
Встала, щоб світло нести і смертним усім, і безсмертним.
Вже на нараду зібрались боги, і сидів поміж ними
Зевс громовладний, що всіх перевищує міццю своєю.

⁵ Їм не забула Афіна про всі Одиссеєві лиха
Розповісти, – турбувалась, що в німфи він так забарився.
«Зевсе, наш батьку, і всі ви, одвічні боги всеблаженні!

Хай ні один володар берлоносний не буде ласкавий,
Лагідний, добрий; нехай, справедливості в серці не знав-

ши,

¹⁰ Завжди жорстокий, вчиняє неправду злочинну, якщо
вже

Не пам'ятає ніхто Одиссея божистого в бідних
Людах, що ними колись він правив, як батько ласкавий.
Терплячи лихо тяжке, на острові нині сидить він
В домі у німфи Каліпсо, яка силоміць його й досі

¹⁵ Держить у себе, й не може він в рідну країну вернутись.
Ні кораблів веслохідних не має він там, ні супутців,
Щоб допомогли йому їхати лоном широкого моря.

Любого сина його вороги замишляють убити
Десь по дорозі додому, – вістей про батька питати

²⁰ В Пілос священний поїхав він та в Лакедемон преслав-

ний».

Відповідаючи, Зевс, що хмари збирає, промовив:

«Що за слова в тебе линуть, дитя, крізь зубів огорожу?

Чи не сама-бо ти думку колись подала і пораду,

Як Одісею, вернувшись додому, за себе помститись?

²⁵ Ти проведи Телемаха уміло, адже ти це можеш,

Щоб неушкоджений він до своєї прибув батьківщини,

А женихи щоб ні з чим на своїм кораблі повернулись».

Мовивши це, Гермеса гукнув він, коханого сина:

«Знов, як і завжди, ти нашим, Гермесе, провісником бу-

деш;

³⁰ Німфі скажи пишнокосій про вирок ти наш непохит-

ний:

Щоб повернувся до дому свого Одісей витривалий,

Тільки б не смів його хтось із богів чи людей супроводить,

Хай на плоту, міцно збитім, пливе і, хоч лиха зазнає,

В Схерію широкоскибу на день аж двадцятий прибуде,

³⁵ В землю феаків, що їх ріднею вважають безсмертним.

Серцем вони і його, як безсмертного бога, вшанують

І кораблем відішлють у рідну його батьківщину,

Золота стільки, і міді, й одержі йому надававши,

Скільки з-під Трої, свою одержавши здобичі пайку,

⁴⁰ Він не привіз би ніколи, хоч би й повернувся щасливо.

Доля судила і рідних побачить йому, і вернутись

В високоверху оселю і в рідну свою батьківщину».

Так він сказав, і гонець послухав його світлосяйний:
Зразу ж до ніг золоті підв'язав він ізнизу підошви,

⁴⁵ Гожі й нетлінні, що всюди із подувом вітру найлегшим
І по воді, й по безкраїх просторах землі його носять.
Жезл він у руки узяв, що ним, коли схоче, то людям
Склеплює втомлені очі, а інколи будить поснулих.

Швидко з жезлом тим полинув могутній гонець світлосяй-

ний

⁵⁰ І, обминувши Перею, на море з етеру спустився
Та понад хвилями низько літав, мов чайка крилата,
Що, в буйнохвильному морі безкрайому ловлячи рибу,
Крила потужні свої оббризкує в піні солоній, —
Наче та чайка, Гермес по хвилях ширяв незліченних.

⁵⁵ Щойно до острова він у просторах далеких дістався,
На суходіл тоді вийшов Гермес з фіалкового моря
Й далі пішов до печери великої, де пишнокоса
Німфа жила, – на ту пору якраз він застав її дома.
Полум'я в неї велике палало на вогнищі, й запах

⁶⁰ Кедра сухого й пахучої туї далеко по всьому
Острові линув. Вона ж виводила пісні дзвінкої
І, золотим на кроснах керуючи човником, ткала.
Ліс зеленів густолистий навколо печери тієї —
Вільха росла, і тополі стрункі, й запашні кипариси;

⁶⁵ Птахи у вітті густому гніздилися ширококрилі —
Яструби й сови, а з ними іще й прибережні ворони

Довгоязикі, що з моря прожиток собі здобувають.
Там же, навколо печери глибокої, скрізь винограду
Порозросталися лози, дозрілими гронами пишні.

⁷⁰ І недалеко одне біля одного воду прозору
Чисті чотири джерела струмили у сторони різні.
А навкруги килимами м'якими з селери й фіалок
Луки стелилися. Навіть безсмертний, сюди надійшовши
Й глянувши, зачудувався б і в серці відчув насолоду.

⁷⁵ В захваті щирому тут зупинився гонець світлосяйний.
Потім, коли надивився і тим свою душу натішив,
Він увійшов у простору печеру. Глянувши тільки,
Зразу ж його упізнала Каліпсо, в богинях пресвітла,
Бо один одного вічні не можуть богове не знати,

⁸⁰ Навіть коли б між собою й ніколи вони не стрічались.
Та не знайшов Одісея, відважного серцем, в печері, —
Як і раніш, той на скелі сидів прибережній, і плакав,
Смутком, слізьми і риданням свою розриваючи душу,
І в неозору морську далечінь крізь сльози дивився.

⁸⁵ І запитала в Гермеса Каліпсо, в богинях пресвітла,
В крісло чудове, блискуче його посадивши гостинно:
«З чим же то, золотожезлий Гермесе, до мене прийшов ти,
Гостю мій любий та гожий? Не часто буваєш ти в мене.
Що тобі треба, скажи, – спонукає-бо серце зробити

⁹⁰ Все, що я в силі зробить, усе, що зробити можливо.
Прошу, заходь, щоб могла як гостя тебе я прийняти».

Мовивши це, богиня поставила стіл перед гостем,
Повний амбросій, червоний нектар із водою змішала;
Із задоволенням їв і пив тут гонець світлосяйний,

⁹⁵ А як уволю поснідав і їжею дух підкріпив свій,
То до богині звернувся і в відповідь мовив до неї:
«Ти мене, бога, питаєш, богине, чого завітав я, —
Щиро тобі розповім, як сама ти того побажала.

Зевс наказав мені йти сюди, йшов я не з власної волі.

¹⁰⁰ Хто б це хотів добровільно пробігти солоного моря
Простір безкрайній? То й близько тут місця не видно, де

люди

Жертви священні богам в гекатомбах приносили щедрих.
Та неможливо веління егідодержавного Зевса
Переступати й богам або ухилятися від нього.

¹⁰⁵ Мовить він, муж найнещасніший тут пробуває у тебе
З тих, що Пріамове місто колись дев'ять літ воювали,
А на десятий, в руїну його обернувши, додому
Їхали; та, повертавшись, Афїну вони прогнівили,
Й вітер вона лиховійний і хвилю страшну їм наслала.

¹¹⁰ Товариші його славні усі там загинули марно,
Тільки його сюди вітер заніс і хвиля пригнала.
Отже, велить тобі Зевс якнайшвидше його відпустити,
Бо не загинути десь від рідних і любих далеко —
Доля судила і рідних побачить йому, і вернутись

¹¹⁵ В високоверху оселю і в милу його батьківщину».

Так він сказав, і жажнулась Каліпсо, в богинях пресвітла,
Та, до Гермеса звернувшись, промовила слово крилате:
«О, які заздрі, які ви, богове, над міру жорстокі!

Як вас гнівить, коли явно богиня із смертним розділить
¹²⁰ Ложе і любого їй за свого визнаватиме мужа!

Так, коли мужем взяла Оріона Еос розоперста,
Дуже їй заздрили ви, що в небі живе безжурно,
Поки, здогнавши в Ортігії, ніжними стрілами з лука
Золотошатна убила його Артеміда пречиста.

¹²⁵ Так, коли, серця послухавши, пишноволоса Деметра
На ціліні, уже ораній тричі, кохання і ложе
Стала ділить з Ясіоном, – недовго було невідомо
Зевсові це, і блискучим його поразив він перуном.
Заздрите нині й мені ви, що смертного маю за мужа.

¹³⁰ Я ж врятувала його, коли на розбитому кілі
Він опинивсь, – корабель його бистрий перуном блиску-
чим

Зевс уцент розтрощив серед винно-пурпурного моря.
Товариші його знатні загинули всі в тій дорозі,
Тільки його сюди вітер приніс і хвиля пригнала.

¹³⁵ Я ж і кохала його, й годувала, й безсмертним зробити
Пообіцяла, щоб він уже зовсім не старів ніколи.
Та неможливо веління егідодержавного Зевса
Переступати й богам або ухилятися від нього.
Раз того Зевс вимагає й наказує, – хай уже їде

¹⁴⁰ В море пустинне, мені ж – нема його як виряджати:
Ні кораблів веслохідних у мене нема, ні супутців,
Щоб допомогли йому їхати лоном широкого моря.
Все ж я готова порадить його, не таївши нічого,
Як йому цілим-здоровим до рідного краю вернутись».

¹⁴⁵ Відповідаючи, мовив тоді їй гонець світлосяйний:
«Тож відпусти його швидше, побійся ти Зевса гнівити,
Щоб і тобі його гніву зазнати не прийшлося незабаром».
Мовивши це, віддалився могутній гонець світлосяйний.
Зевсову волю від нього почувши, німфа-владарка

¹⁵⁰ До Одиссея, відважного серцем, відразу ж побігла.
На прибережній він скелі сидів, і від сліз його очі
Не висихали, солодке життя по краплині стікало
В тузі по дому, й до німфи душа його вже не лежала,
Ночі, проте, мимоволі проводити з нею він мусив

¹⁵⁵ В гроті глибокім, хоч сам не бажав, а вона лиш бажала.
Вдень же на скелі стрімкій над берегом моря сидів він,
Смутком, слізьми і риданням свою розриваючи душу,
І в неозору морську далечінь крізь сльози дивився.
Близько до нього підходить і мовить в богинях пресвітла:

¹⁶⁰ «Годі тобі, бідолашний, журитися так і весь вік свій
Тут марнувати! Я вже тебе й відпустити готова.
Йди ж бо великі дерева рубай та міддю збивай з них
Пліт широкий; а потім помостом із брусся його ти
Високо встелиш, щоб виніс тебе він крізь море імлисте.

165 Хліба, й води, і вина червоного дам я доволі,
Щоб у дорозі голод свій мав би ти чим вдовольнити,
В шати тебе одягну і пошлю тобі вітер попутний,
Тільки б ти цілий-здоровий до рідного краю вернувся,
Як побажали боги, що простором небес володіють,

170 Значно сильніші від мене як розумом, так і ділами».
Мовила – й світлий жажнувся Одиссей, у нещастях незлам-
ний,

І, обізвавшись до неї, він слово промовив крилате:
«Не поворот мій, богине, щось інше ти маєш на думці!
Перепливти на плоту мені кажеш страшну й небезпечну

175 Моря глибінь, що нелегко й швидкі кораблі рівнобокі
Перепливають її, утішені Зевсовим вітром!
Наперекір тобі, я на пліт той не вийду нізащо,
Поки не зважишся клятву велику, богине, зложити,
Що не замислиш ти більше мені аніякого лиха».

180 Так він сказав, і всміхнулась Каліпсо, в богинях пре-
світла,

Й, глядячи руку, назвала його на ім'я, і сказала:
«Хитрий же ти, Одиссею, тямущий ти, не легковажний,
Раз ти до мене з таким надумав звернутися словом!

Будьте ж ви свідками, земле і небо широке над нами,
185 І під землею Стіксові води, – це клятва страшенна,
Більшої клятви уже й між богів не буває блаженних, —
Що не замислю тобі я ніякого іншого лиха.

Думаю й мовлю я так, як самій би собі я бажала
Радить, коли б і мені яка трапилась в тому потреба.

¹⁹⁰ Маю-бо розум і я справедливий, і в грудях у мене
Дух не залізний, а здатний до жалощів та милосердя». Мовивши це, вперед вирушає в богинях пресвітла
Кроком швидким, а за нею і він по слідах божественних.
Так у печеру глибоку ввійшли – богиня і смертний;

¹⁹⁵ Сів він у крісло чудове, з якого підвівся недавно
Вісник Гермес, – а німфа на стіл перед ним становила
Їжу всіляку й напої, що люди їх смертні вживають.

Поряд сідає й сама з божистим вона Одиссеєм,
Вносять амбросію їм із нектаром солодким служниці,

²⁰⁰ Й руки до поданих страв одразу ж вони простягнули.

Потім, коли уже голод і спрагу вони вдовольнили,
Перша озвалась до нього Каліпсо, в богинях пресвітла:
«О Лаертід богорідний, удатний на все Одиссею!

Отже, ти справді бажаєш на рідну свою батьківщину

²⁰⁵ Зараз же їхати? Що ж, хай щастя тобі усміхнеться!

Все ж якби серцем довідавсь ти, скільки недолі зазнати

Ще тобі суджено, поки дістанешся рідного краю,

То залишився б зі мною оселю ти цю пильнувати

Й став би безсмертним. Та ні, ти водно лише бачити пра-

гнеш

²¹⁰ Власну дружину, всі дні за нею ти серцем нудьгуєш,

Тільки ж ні вродою я, ні станом своїм перед нею

Наче нітрохи не гірша. Ніяк-бо воно й неможливо
Смертній з безсмертними зростом своїм чи красою зма-
гатись».

В відповідь знову до неї озвавсь Одиссей велемудрий:

²¹⁵ «Ти не гнівися, владарко богине! І сам-бо я добре
Знаю, наскільки і поstattю, й зростом своїм, і красою
Гірш виглядає від тебе розумна моя Пенелопа.

Смертна вона, ти ж безсмертна, і старість тобі невідома.

Та лиш до неї я прагну й цілісінькі дні пориваюсь

²²⁰ Все ж повернутись додому й побачити день повороту.

А як з богів мене хтось розіб'є в винно-темному морі —

Стерплю я, маю-бо в грудях бідою гартоване серце.

Стільки я досі намучився, стільки біди натерпівся

В хвилях морських, що нехай тепер станеться й це вже зі

мною».

²²⁵ Так говорив він, а сонце зайшло, й потемніло навколо.

Вдвох під склепіння печери глибокої разом зайшовши,

Розкошували коханням вони, сам на сам залишившись.

Ледве з досвітньої мли заясніла Еос розоперста,

Зразу свій плащ і хітон Одиссей тут накинув на себе,

²³⁰ Вбралась і німфа у довге сріблясто-блискуче одіння,

Ніжне й тонке, золотим пояском пречудовим ошатний

Стан свій стягнула, й ясною наміткою голову вкрила,

І почала Одиссея відважного в путь виряджати.

Мідну велику сокиру дала, до рук відповідну,

²³⁵ З лезом, обабіч нагостреним добре й насадженим міц-

НО

На топорище з оливного дерева, гарне на вигляд.
Потім, подавши тесло, обточене гладко, у дальній
Острова край повела, де великі зростають дерева —
Вільха, й тополі стрункі, і сосни, до неба високі,

²⁴⁰ Давній отой сухостій, для плавби особливо придатний.

Тож показавши йому, де великі зростають дерева,
Знову додому вернулась Каліпсо, в богинях пресвітла.
Став він дерева рубати, і вмить закипіла робота:

Двадцять дерев він зрубав, обчистив сокирою віття,

²⁴⁵ Гладко усе обтесавши, бруси по шнуру обрівняв він.

Свердел тим часом принесла Каліпсо, в богинях пресвіт-
ла,

Балки усі просвердлив ним і злагодив він їх докупи:
Шворнями їх позбивав та ще й закріпив їх скобами.
Розміру саме такого, яким досвідчений тесля

²⁵⁰ Вшир та уздовж окреслює суден вантажних основу, —
Саме таким і зробив Одіссей той пліт свій завбільшки.
Палубу зверху уклав він, рядами з боків приладнавши,
Густо підпори і дошки великі на них настеливши.

Щоглу поставив і рею на ній прикріпив для вітрила,

²⁵⁵ Потім стерно приладнав, щоб плотом тим зручніш ке-
рувати.

Огородив його далі він віттям вербовим навколо,

Щоб захищатись од хвиль, і гілля ще наклав для баласту.
Німфа внесла для вітрил полотна, у богинях пресвітла.
Взявся й за цю він роботу і добре упорався з нею.

²⁶⁰ Линви до рей прив'язав, а до низу – канати й кодоли,
Й пліт свій підоймою врешті спустив він у море священне.
День аж четвертий минув, поки всю докінчив він роботу.
П'ятого дня відпустила його богосвітла Каліпсо,
В шати пахучі вдягнувши й скупавши його на дорогу.

²⁶⁵ Міх йому з гарним вином у запас положила богиня,
Другий – з водою міх величезний, із їжею – третій
Шкурятяник, а в ньому ще й ласощів різних багато.
Теплий вітрець попутний услід йому німфа послала,
Й радісно вітру віддав паруси Одісей богосвітлий.

²⁷⁰ Сів за стерно він і зразу ж плотом заходивсь керувати
Вправно, і сон дрімотний йому не спадав на повіки, —
Він у Плеяди вдивлявся, у пізній захід Волопаса
Та у Ведмедицю, – інші ще Возом її називають.
Крутиться Віз той на місці й лише вигляда Оріона,

²⁷⁵ Тільки один до купань в Океані-ріці не причетний.
Отже, Каліпсо йому наказала, в богинях пресвітла,
Віз той ліворуч од себе, прямуючи морем, лишати.
Плив уже днів він сімнадцять, широким прямуючи мо-
рем.

На вісімнадцятий день показалися гори тінисті

²⁸⁰ Краю феаків, і зовсім туди вже було недалеко, —

В морі туманнім, як щит бойовий, їх земля виглядала.
Від ефіопів вертався тим часом землі потрясатель, —
Він ще від пагір Солімських здаля Одиссея побачив,
Як той по морю пливе, і розгнівався серцем ще дужче;
285 Грізно мотнув головою і так сам до себе промовив:
«Лишенько! Мабуть, щось інше уже ухвалили безсмертні
Про Одиссея за час, поки був я в землі ефіопській.
Ось він вже близько країни феаків, де вирватись має
З зашморгу лиха й нещасть, що його настигають невпин-
но.

290 Ні, ще немало, кажу, йому горя належить набратись!»
Мовивши це, він хмари зігнав і, у руки тризубець
Свій ухопивши, море розбурхав, вітрів усіх буйні
Подуви враз розбудив і чорними хмарами землю
Й море усе оповив, — ніч темна із неба нависла.

295 Східний Евр і Зефір противійний, народжений ясним
Небом Борей і Нот полуденний вже хвиль назганяли.
Серце й коліна тоді Одиссеєві враз затремтіли, —
Повен тривоги, озвався до свого він одважного духа:
«Ох, і нещасний же я! І що тепер буде зі мною?

300 Дуже боюсь, що правду богиня мені віщувала,
Як говорила, що, перше ніж рідного краю дістатись,
В морі біди натерплюся, — усе це збувається нині.
Скільки-бо хмар назганявши, безкрає вповив ними небо
Зевс, і море розбурхав глибоке, й вітрів усіх буйні

305 Подуви враз розбудив, – це, напевно, моя вже загибель!
Втрое і вчетверо ви щасливіші, данаї, що смертю
На рівнині полягли біля Трої, в догоду Атрідам!
Краще б убили й мене, і долю свою я прийняв би
В день той, коли незліченні троянці мене закидали

310 Мідними списками біля убитого сина Пелея, —
З честю й мене поховали б, і славу я мав би в ахеїв.
Нині ж печальною смертю загинуть мені доведеться».
Щойно він вимовив це – із шумом страшним величезна
Хвиля згори налетіла на пліт і у вир закрутила.

315 Сам він далеко від плоту упав і стерно із ослаблих
Випустив рук; у жакливій завії вітрів протилежних
Переламало якраз посередині щоглу високу;
Рею з вітрилом зірвало й далеко закинуло в море.
Сам, захлинаючись, довго тримавсь він, проте, під водою.

320 Виринають швидко хвиля велика йому заважала
Й одяг обтяжував той, що дала богосвітла Каліпсо.
Зрештою виринув він, плюючись безустанно водою
Гірко-солоною, що з голови його звільна струмила.
Змучений тяжко, про пліт свій розбитий, проте, не забув

він,

325 Кинувся в хвилю за ним і, швидко його наздогнавши,
Сів посередині саме, уникнувши смерті близької.
Хвиля й туди і сюди той пліт течією носила.
Наче північний Борей восени по рівнині ганяє

Всохлі терни й будяки, що разом сплелись колючками,

³³⁰ Так і вітри над морською пучиною пліт той носили:
То його Нот перекине Борею, щоб гнав кудись далі,
То його Евр віддає Зефірові знов на поталу.

Кадма дочка, Левкотея, узріла його, струнконога;
Смертна раніш, називалась Іно й говорила по-людськи,

³³⁵ Нині ж в глибинах морських вона божеські почесні має.
Зглянувшись над Одиссеєм, що так бідував серед моря,
Мовби та чайка, злетіла вона над простором безкраїм,
Сіла з ним поруч на пліт і так почала говорити:

«Бідний, чого ж Посейдон, землі потрясатель, страшенно

³⁴⁰ Так розлютився, що стільки оце надіслав тобі лиха?
Та не погубить тебе, хоч і дуже того він бажає.

От що тепер ти зроби, – не здаєшся-бо ти нерозумним.
Скинь усю одіж із себе й віддай тоді пліт свій по хвилях
Вітру носити, а сам, гребучи руками уперто,

³⁴⁵ В землю феаків пливи, де судилось тобі врятуватись.
На, розгорни під своїми грудьми цю намітку нетлінну, —
З нею ні злої біди, ні загибелі ти вже не бійся.

Тільки, коли суходолу руками своїми торкнешся,
Зразу ж зніми цю намітку і в море закинь винно-темне,

³⁵⁰ Далі від суші, а сам повернися та йди собі прямо».

Мовивши це, віддала богиня йому ту намітку;
Чайкою в море широке, що так хвилювалось навколо,
Знову поринула, й чорна умить її хвиля покрила.

Світлий замисливсь тоді Одісей, у нещастях незламний.

³⁵⁵ Повен тривоги, озвався до свого він одважного серця:
«Горе мені! Чи не знову пряде якийсь підступ на мене
Хтось із безсмертних, лукаво мій радячи пліт залишити?
Та не послухаюсь я, бо, як бачу на власні я очі,
Ще та далеко земля, де, казала вона, мій рятунок.

³⁶⁰ От як зроблю я, й, здається мені, це буде найкраще:
Поки оці деревини ще купи триматися будуть,
Доти сидітиму тут і терпітиму всякі напасті;
Тільки тоді, як пліт мені хвиля доценту розтрощить,
Кинуся вплав, – нічого вже кращого тут не придумать».

³⁶⁵ Поки отак він серцем своїм і думками вагався,
Хвилю велику підняв Посейдон, землі потрясатель,
Страшно високу, важку, крутоверху, і кинув на нього.
Так от, як скирту соломи сухої той вихор бурхливий
Раптом підхопить і всю її в різні розкидає боки, —

³⁷⁰ Порозкидало так хвилею пліт. На одній деревині
Верхи вчепивсь Одісей, немов на коні скаковому,
Одяг увесь поскидав, що дала йому світла Каліпсо,
Потім собі під грудьми розгорнувши намітку нетлінну,
Кинувсь у хвилю він сторч головою й, розкинувши руки,

³⁷⁵ Мав уже плинути. Знов це побачив землі потрясатель,
Грізно мотнув головою і так сам до себе промовив:
«Лиха на суші зазнавши, тепер ще поплавай по морю,
Поки дістанешся ти до людей, годованців Зевса.

Лаять, надіюсь, не будеш, що мало завдав тобі лиха».

³⁸⁰ Мовивши це, батогом він по конях шмагнув буйногри-

вих

І аж у Еги помчав, де була його славна оселя.

Інше замислила тут ясноока Зевсова донька:

Всім піднебесним вітрам вона вільні шляхи зав'язала,

Стихнуть звеліла усім і спокійно лягти спочивати,

³⁸⁵ Бистрого тільки Борея лишила і згладила хвилі,

Щоб до самої землі веслолюбних феаків дістатись

Міг Одиссей богорідний і Кер там і смерті уникнуть.

Так він два дні і дві ночі по хвилі бурхливій носився,

Серце йому віщувало не раз недалеко загибель.

³⁹⁰ Тільки як третю осяяла днину Еос пишнокоса,

Вщухнув поривчастий вітер, і море безмежне окрила

Тиша безвітряна. Вгору піднісшись на хвилі високій,

Глянув він пильно, і от – недалеко вже землю побачив.

Так наче діти радіють, коли вже одужує хворий

³⁹⁵ Батько, що довго лежав, виснажливі терплячи болі,

Й чахнув дедалі все більш, божеством замучений лютим,

Врешті ж боги їм на радість його увільнили з недуги, —

Так же зрадив Одиссей, як дерева і землю побачив.

Кинувсь пливти він, щоб швидше на сушу ногами ступи-

ти.

⁴⁰⁰ А на таку вже наблизившись віддаль, щоб поклики чу-

ти,

Гомін прибою почув він, що в скелях шумів прибережних,

З ревом оглушливим хвиля страшенна об берег високий
Билася там і солоною піною все заливала.

Пристані там не було, ні затоки, де б суднам ховатись;

⁴⁰⁵ Всюди лиш кручі, та скелі суворі, та рифи стирчали.

Серце й коліна тоді Одиссеєві враз затремтіли —

Повен тривоги, озвався до свого він одважного духа:

«Горенько! Нащо оцю несподівано землю побачить

Дав мені Зевс і стільки зорав я пучини морської,

⁴¹⁰ Як за поріг я моря пінистого вийти не можу!

Скрізь лише гостре каміння, і хвиля бушує навколо

З ревом невинним, і всюди лиш скелі здіймаються голі.

Море при березі дуже глибоке, і ніяк ногами

Дна досягнути у ньому й уникнуть загибелі злої.

⁴¹⁵ Тільки-но вилізти схочу, а хвиля мене о стрімчасті

Скелі із силою вдарить, і спроба та марною буде.

А попливу я уздовж узбережжя, можливо, знайду там

Берег пологий де-небудь чи тиху, спокійну затоку, —

Страшно, якщо понесе мене вітер бурхливий в багате

⁴²⁰ Рибою море і знову стогнатиму важко я в ньому;

Чи не нашле якийсь бог злоумисний на мене велику

З моря потвору, що їх Амфітріта годує преславна;

Знаю-бо – лютий на мене преславний землі потрясатель».

Поки отак він серцем своїм і думками вагався,

425 Хвиля страшенна його понесла вже на берег скелястий.
Шкіру зірвало б із нього і кості б йому потрощило,
Та положила на серце йому ясноока Афіна —
Скочить на скелю й двома ухопитись за неї руками;
Стогнути, виснув на ній, аж поки відхлинула хвиля.

430 Так він уникнув її, та друга, набігши неждано,
Геть його збила зі скелі й відкинула в море далеко.
Як у поліпа морського, коли із нори його вирвать,
В шупальцях вогких дрібні камінці ще тримаються густо,
Так і на скелі стрімчастій з долонь його смілих лишилась

435 Клаптями шкіра, а сам він під хвилею зник гомінкою.
Всупереч долі загинув би так Одиссей бідолашний,
Та напоумити встигла його ясноока Афіна:
Вирнувши з хвилі, що з ревом на кручі стрімкі набігала,
Вздовж узбережжя поплив, поглядаючи, може, ще знайде

440 Берег пологий де-небудь чи тиху, спокійну затоку.
Так плувучи, аж у гирлі ріки яснохвильної раптом
Він опинився, – те місце здалося йому найзручнішим:
Вільне від скель, воно й захист од вітру давало надійний.
Гирло потоку впізнавши, почав він у серці молитись:

445 «Зглянься, хто б ти не був, володарю! До тебе з бла-
ганням

Щирим вдаюсь, від погроз Посейдона тікаючи з моря.
Навіть в очах у безсмертних богів заслуговує шани,
Хто у них захисту просить, як я, що, біди натерпівшись,

Нині твою течію і коліна твої обнімаю!

⁴⁵⁰ Змилуйсь, володарю! Бути твоїм прохачем я волію!»

Так він благав, і затримав той бог течію невгамовну,
Хвилю вповільнив і, тишу створивши навкруг, Одиссея
В гирлі ріки врятував. Уже-бо й коліна у нього,
Й руки міцні задубіли, і серце у морі охляло;

⁴⁵⁵ Тіло набрякло усе, струмками вода виливалась
З рота і з ніздрів, а сам він без слова лежав, без дихання,
Ледве живий, – бідолаху знесилила втома страшенна.
А як уже опритомнів і дух в його серці зібрався,
Зняв він із себе оту нетлінну намітку богині

⁴⁶⁰ Й кинув далеко у річку, що плинула в море безкрає.
Швидко її понесла течія, і Іно підхопила
В милі долоні тканину. Він вийшов із річки нарешті,
Ліг в очереті і землю родючу почав цілувати.

Повен тривоги, озвався до свого він одважного духа:

⁴⁶⁵ «Ох, як я витерплю це? І що тепер буде зі мною?
Тільки-но я біля річки цю ніч проведу небезпечно,
То на холодній росі та під інеєм лютим я змерзну,
Зморений, кволий, тут можу і зовсім я дух свій віддати —
Вітром-бо дуже різким повіває з ріки на світанку.

⁴⁷⁰ А як на пагорок вийду я цей до тінистого гаю,
Ляжу в гущавині спати, й покинуть мене в ту хвилину
Втома й озноб, і сон мені очі заплющить солодкий, —
Все ж я боюся, щоб звірам за здобич не стати й поживу».

Поміркувавши отак, він вирішив зрештою краще

⁴⁷⁵ В гай затишний прямувать, що на пагорку ріс недалеко
Тої ріки. До подвійних кущів він пробрався оливних,
Що позростались докупи, з родючими, плідними – дикі.
Їх не проймала ні вогка вітрів буревійних потужність,
Ані сягало їх сонця яскравого світле проміння,

⁴⁸⁰ Не проникали й дощі поміж них, – гущиною такою
Переплелося їх віття. До них Одисей і подався
Поповзом, вимостив милими там він своїми руками
Ложе широке, бо всюди лежали опалого листя
Купи такі, що під ними і двоє, і троє укритись

⁴⁸⁵ Взимку могли, яка б не була тоді стужа навколо.
Глянувши, світлий зрадив Одисей, у нещастях незламний,
Ліг посередині, й зверху ще купу нагріб він на себе.
Як головешку пастух у попелі чорнім ховає
Серед далекого поля, де й близько немає нікого,

⁴⁹⁰ Сім'я б вогню зберегти й не ходити по нього до інших,

Так Одисей заховався у листя. Солодкий Афіна
Сон йому в очі влила і милі зімкнула повіки,
Щоб від тяжкої утоми звільнити його якнайшвидше.

Пісня шоста

Зміст шостої пісні

ТРИДЦЯТЬ ДРУГИЙ ДЕНЬ

Афіна уві сні спонукає Навсікаю, дочку феакійського владаря Алкіноя, йти разом з подругами й служницями прати білизну у струмку. Вони ладнаються з пранням біля того місця, де Одиссей лежить у глибокому сні. Прокинувшись від їх голосів, він наближається до Навсікаї і просить її дати йому одяг та пристанище; владарівна запрошує його йти слідом за нею до міста і дає потрібні поради. Він супроводить Навсікаю до Палладиного гаю, що був недалеко від міста.

Прибуття Одиссея до феаків

Так незламний в біді спочивав Одиссей богосвітлий,
Сном оповитий глибоким. От саме в ту пору Афіна
В землю племен феакійських прийшла, у їх місто славет-
не.

Здавна жили вони десь в Гіперейі широкопросторій,

⁵ Близько країни диких і буйних кіклопів, що часто
З ними до бою ставали, потужнішу маючи силу.

Тим-то відтіль Навсітой боговидий і переселив їх,
В Схерії їх обсадив, від людей промислових далеко,
Муром навколо все місто обвів і оселі поставив,

¹⁰ Храми богам збудував і поля поділив на ділянки.
Керою здоланий, вже відійшов він в оселю Аїда, —
Тож керував Алкіною, тямовитістю богу подібний.

В дім Алкіноя ввійшла ясноока богиня Афіна,
Про поворот Одиссея відважного дбаючи в мислях.

¹⁵ В спальню проникла, майстерно обладнану, де спочи-
вала

Дівчина, вродою й станом струнким до богині подібна, —
Мужнього то Алкіноя прекрасна дочка Навсікая.

Дві біля неї служниці, красою з харитами рівні,
Спали обаполи світлих дверей, зачинених міцно.

²⁰ Подувом вітру вона до дівочої лине постелі,

В головах стала над нею й розмову свою починає,
Вигляд прибравши дочки мореплавця Діманта, з якою,
Бувши однолітком, змалку та дівчина подругувала.
В вигляді цьому відтак ясноока їй мовить Афіна:
²⁵ «Чи породила тебе, Навсікає, недбалою мати?
Світлі одіння лежать без жодної в тебе уваги.
Близько твій шлюб, то належить самій одягнутися гарно
Й тих наділити усім, хто тебе на весілля вестиме.
Тим-то й сама між людьми набудеш ти доброї слави
³⁰ Й радістю батька свого і матір поважну потішиш.
Отже, удосвіта прати білизну ми підемо разом.
Я із тобою піду помічницею, щоб якнайшвидше
Впоратись з платтям. Адже недовго тобі дівувати —
Кращі-бо з-поміж феаків тебе уже сватають люди,
³⁵ Ти-бо й сама, і рід твій – найкращі у нашім народі.
Тож на світанку збуди славетного батька, хай в повіз
Мулів велить запрягти, щоб могли одвезти ви на ньому
Всяке вбрання, й пояси, й покривала усі білоткані.
Краще й для тебе самої не пішки до пралень ходити,
⁴⁰ Надто далеко-бо їх влаштували за стінами міста».
Так оповівши їй все, пішла ясноока Афіна
Знов на Олімп, де – кажуть – свою непохитну богове
Мають оселю; ні вітер не зрушить її, не зволожить
Повіддю злива, ні сніг не окриє, лиш чисте повітря
⁴⁵ Ллється безхмарне і світле навколо прозориться сяйво.

Так цілі дні там боги в утіхах проводять щасливі.

Дівчині давши пораду, туди відійшла ясноока.

Встала Еос ясношатна й збудила від сну Навсікаю,
Гарно убрану. Своїм здивована сном незвичайним,

⁵⁰ Швидко в покої батьків побігла вона сповістити
Любого батька і матір. Обох вона дома застала:

Мати з служницями вже над вогнищем хатнім сиділа

Й пряжу сукала пурпурну, а батька перед дверима

Стріла вона, – на нараду керманичів люду славетних

⁵⁵ Він уже йшов, видатними феаками кликаний рано.

Близько до любого батька вона підійшла і сказала:

«Таточку любий, звели запрягти для мене високий

Міцноколісний віз, щоб могла одвезти я на річку

Прати добротне вбрання, що у мене лежить забрудніле.

⁶⁰ Треба й тобі, що в раді буваєш між радників перших,

Завжди чистому тілом, в одежі охайній ходити.

П'ятеро любих синів зростив у своїй ти оселі:

Двоє – одружені, три – юнаки у квітучому віці,

В вимитій чисто одежі бажають вони в хороводи

⁶⁵ Наші ходити. Про все це сама я подбати повинна».

Мовила так, про жадане ж весілля ще сором було їй

Батькові мовити. Сам здогадався і так відповів він:

«Доню, ні мулів тобі, ні іншого я не відмовлю,

Йди собі, – зараз тобі запряжуть мої слуги високий

⁷⁰ Міцноколісний віз, приладнають і короба зверху».

Мовивши це, служників він покликав. Слухняно зійшли-
ся

Й воза для мулів на добрих колесах вони спорядили,
Мулів сюди ж привели і зразу впрягли у той повіз.
Дівчина світлі вбрання принесла, із комори забравши,

⁷⁵ Й склала у коробі зверху, на добре гембльованім возі;
Мати ж у кошику їй поживну поставила їжу,
Ласощів всяких поклала й вина налила їй до того
В козячий міх. От зрештою дівчина сіла на повіз.
Масла пахучого мати їй тут подала в золотому

⁸⁰ Слоїку – після купання себе і служниць намастити.

Віжки блискучі й батіг у руки взяла Навсікая,
Лунко хльоснула ним, і з тупотом мули побігли.
Дівчину з платтям тоді повезли вони кроком невтомним,
Ще й не саму – гуртом поспішали за нею служниці.

⁸⁵ Так досягли вони всі течії повноводої річки;
Пралень було там багато, і стільки води протікало
В струменях світлих, що можна вбрання найбрудніше по-
прати.

Ставши на місці, вони із повозу випрягли мулів,
Вздовж вирового потоку їх далі погнали й пустили

⁹⁰ Пастися в луках медяних. Із повозу потім обіруч
Плаття вони поздіймали і в темну їх кинули воду,
В ямах топтали, старанно змагаючись поміж собою.
Бруд весь одмивши, білизну вони почали полоскати

І на піску розстелили уздовж узбережжя морського

⁹⁵ Там, де хвиля на сушу дрібні камінці викидає.

Потім скупались самі і, до блиску намазавшись маслом,

Тут же, на березі річки, обід споживать посідали,

Вогку ж білизну лишили на ясному сохнуть відсонні.

Вволю поївши сама, і служебниці разом із нею,

¹⁰⁰ В м'яч почали вони грати, пов'язки з голів поскидав-

ши;

Перед у ігрищах білораменна вела Навсікая.

Так стрілоносна, на ловах блукавши між гір, Артеміда

Високоверхий Тайгет і стрімкий Ерімонт оббігає, —

Тішиться, диких полюючи вепрів і оленів бистрих;

¹⁰⁵ З нею там німфи гуртом польові забавляються, доньки

Зевса-егідодержавця, і серцем Лето звеселилась.

Вища за всіх головою й чолом Артеміда; між ними

Легко богиню впізнати, хоч всі вони рівно прекрасні, —

Так поміж юних служниць вирізнялась незаймана дівка.

¹¹⁰ Врешті коли уже час настав їм додому вертатись,

Мулів вони запрягли й поскладали одержу помиту, —

Спосіб надумала знов ясноока богиня Афінка,

Як Одиссея збудить, щоб побачив він дівку прекрасну

І провела б його в місто вона до людей феакійських.

¹¹⁵ Кинула м'яч у служницю вождева дочка Навсікая,

Тільки не влучила – він у вируючу хвилю потрапив.

Голосно скрикнули всі – й Одиссей богосвітлий проки-

нувсь.

Сівши, так у душі і думках він почав міркувати:

«Горе мені! До кого, в яку я країну потрапив?

¹²⁰ Чи непривітні і дикі тут люди, що правди не знають,

Чи доброзичливі серцем, гостинні і богобоязні?

Лагідний гомін дівочий, здається, до мене долинув.

Хто це – німфи, що в горах живуть, на бескетах стрімча-

стих,

Чи при джерелах річок та встелених травами луках?

¹²⁵ Може, нарешті я – близько оселі людей ясномовних?

Треба самому мені побачити це й дослідити».

Мовивши так, виповзає з кущів Одиссей богосвітлий,

В хащах густих відломивши рукою м'язистою гілку

З листям зеленим, щоб тіла прикрить наготу соромітну.

¹³⁰ Вийшов він, мовби той лев, що виріс у горах і, сили

Певен своєї, крізь бурю і дощ із блиском огнистим

В хтивих очах на биків і овець поривається в полі

Й оленів диких полює, – утроба його спонукає

Навіть в обори міцні по дрібну пробиватись худобу.

¹³⁵ Зважився так Одиссей до дівчат підійти пишнокоших,

Бувши нагим, – до цього його приневолила скрута.

Був він жахливий на вигляд, обліплений тванню морсь-

кою;

В трепеті врозтіч усі по берегу порозбігались,

Лиш Алкіноева донька одна зосталася – Афіна

140 Мужність їй вклала у серце і страх із суглобів прогна-
ла.

Сміло стояла вона перед ним, Одиссей же вагався —
Краще коліна обняти прекрасної діви чи краще,
Стоячи одаль, у неї зворушливим словом благати
Одіж йому принести і шлях показати до міста.

145 Так він, міркуючи, визнав нарешті, що буде найкраще,
Стоячи одаль, її зворушливим словом благати,
Але колін не торкатись і дівчину тим не гнівити.
Отже, розсудливо він і зворушливо мовив до неї:
«Хто ти – богиня чи смертна, – тебе на колінах благаю!

150 В разі одна ти з богинь, що простором небес володіють,
То з Артемідою тільки, великого Зевса дочкою,
Виглядом, постагтю, величчю можу тебе порівняти!
В разі ж одна ти із смертних, що нашу заселяють землю,
Тричі щасливі тоді твій батько і мати поважна,

155 Тричі щасливі й брати твої, – щирою радістю завжди
Їм зогрівається серце тоді, як тебе вони бачать,
Парость квітучу свою, в танку хороводного кола.
Але за всіх буде той щасливіший у серці своєму,
Хто, перевищивши інших дарами, введе тебе в дім свій.

160 Досі ніде-бо між смертних мої ще не бачили очі
Мужа чи жінки такої; дивлюсь я на тебе й дивуюсь.
В Делосі тільки колись, поблизу вівтаря Аполлона,
Бачив таку ж прекрасну я пальми квітучої парость.

Я там бував і багато супутників вірних зі мною,
¹⁶⁵ Їдучи в путь, що на ній зазнали ми стільки нещастя.

Глянувши тільки, тоді, зачудований серцем, стояв я
Довго, – таких-бо дерев ще ніколи земля не ростила.
Так і на тебе дивлюся я з подивом, жінко, колін же
Страшно твоїх доторкнулись. Тяжке мене лихо спіткало.

¹⁷⁰ Вчора, на день лиш двадцятий, умкнув я з багрового
моря,

Де під поривами бур від Огігії-острова хвиля
Гнала так довго мене. Сюди ж якийсь бог мене кинув
Нині, щоб нових напастей зазнав я. Бо ще, я гадаю,
Їм не кінець, ще багато боги їх мені призначили.

¹⁷⁵ Зглянься ж, владарко; тебе, перетерпівши стільки
нещастя,

Першу зустрів я, з інших людей я нікого не знаю,
Хто в цьому місті живе й володіє цією землею,
Шлях до міста мені покажи й обгорнутись дай клаптем
З ряден, що ними ти одіж, сюди везучи, накривала.

¹⁸⁰ Вічні боги віддадуть тобі всім, чого прагнеш душею, —
Мужа, й домівку тобі подарують, і згоду в родині
Повну; нічого немає певнішого й кращого в світі,
Тільки б у злагоді повній жили і домівку тримали
Муж із жоною, одним ворогам лиш – на заздрощі злісні,

¹⁸⁵ Приязним людям – на радість, найбільше ж – собі на
утіху.

В відповідь білораменна сказала йому Навсікая:
«Ти ні на дурня, чужинче, ані на лукавця не схожий,
Щастям-бо всіх наділяє однаково Зевс олімпійський —
Гідних людей і поганих, вже як кого сам побажає.

¹⁹⁰ Те, що тобі подає він, тобі й перетерпіти треба.
Нині до нашого міста і в нашу країну прибув ти, —
Отже, ні в одіжі ти і ні в чому нужди не зазнаєш,
Що потерпілому треба, коли допомоги він просить;
Місто тобі покажу і назву тобі ймення народу:

¹⁹⁵ Городом цим і землею феаки давно володіють,
Я ж – дочка Алкіноя, відважного їх можновладця,
Має-бо він у феаків і силу, і владу велику».

Мовивши так, до служниць пишнокосих вона проказала:
«Стійте, служниці! Куди-бо тікаєте, мужа уздрівши,

²⁰⁰ Наче вважаєте ви, що він – чоловік зломисний?
Ще не було між живущих, ще смертний такий не родився,
Хто б до країни цієї прийшов, несучи до феаків
Злу ворожнечу, – велика-бо ласка до нас у безсмертних.
Одаль від інших людей, на краю многошумного моря

²⁰⁵ Ми живемо, і чужі поміж нас не мішаються люди.
Нині ж до нас заблукав блуденник оцей бідолашний, —
Треба про нього подбати; під захистом Зевса самого
Всі подорожні і вбогі; й найменший дарунок їм любий.
Дайте ж но швидше, служниці, чужинцеві їсти і пити

²¹⁰ Та покупайте у річці його, де од вітру затишно».

Так вона мовила, й всі одна одну вони поскликали.
В затишку там Одіссея вони садовлять, де сказала
Їм Навсікая, дочка Алкіноя, відважного серцем,
Плащ і хітон вони й інше кладуть біля нього одіння,
²¹⁵ Масла рідкого йому у дзбаночку дають золотому,
Митись проводять його у хвилі потоку ясного.
Відповідає служницям на це Одісей богосвітлий:
«Станьте-но одаль, дівчата, щоб сам міг обмити я з себе
Твані солоний намул і маслом собі намастити
²²⁰ Тіло, – давно-бо його запашна не торкалась олія.
Але відкрито при вас я купатись не буду, бо голим
Сором мені між дівчат пишнокосих тут показатись».
Мовив він так, і пішли вони й це Навсікаї сказали.
З тіла тоді у потоці почав Одісей богосвітлий
²²⁵ Твань обмивати, що спину і плечі укрила широкі,
Піну обтер з голови, нанесену морем невтомним;
Начисто потім обмивсь і, до блиску намазавшись маслом,
Одіж нову надягнув, що дала йому дівчина юна.
Зевсова донька Афіна тоді Одіссея відразу
²³⁰ Вищим зробила на зріст і повнішим і кучері пишні,
Мовби вінок з гіацинтів, йому над чолом спорядила.
Наче тямущий митець, що золотом срібло вкриває,
Різних умінь від Гефеста й Паллади Афіни навчений,
Радує око тонкими утворами свого мистецтва,
²³⁵ Так вона вродою плечі й чоло йому гоже окрила.

Берегом моря пройшов він і сів віддаля, чарівною

Сяючи вроди своєї красою. Здивована діва

З словом таким до своїх служниць пишнокосих зверну-

лась:

«Слухайте, білораменні дівчата, що я скажу вам:

²⁴⁰ Цей чоловік не без волі богів, що живуть на Олімпі,

В землю феаків прибув богорівних. Раніше-бо справді

Він і мені таким неподобним здавався, а зараз

Схожий він став на богів, що простором небес володіють.

О, якби зволив такий чоловіком моїм називатись,

²⁴⁵ Тут оселитись схотів би й назавжди у нас залишився!

Дайте ж, служebниці, швидше чужинцеві їсти і пити».

Так говорила вона; це почувши, вони їй скорились

І Одисееві зразу позносили їсти і пити.

Жадібно світлий почав Одиссей, у нещастях незламний,

²⁵⁰ Їсти і пити, давно-бо не знав він ніякої їжі.

Білораменна ізнову намислила щось Навсікая:

Випрану одіж зібравши, на повіз її поскладала,

Мулів міцнокопитних впрягла і, зійшовши на повіз,

Так Одиссея просила і словом таким умовляла:

²⁵⁵ «Встань-бо, чужинче, ми їдем до міста, – тебе проведу

я

В дім премудрого батька мого. Кажу тобі, там ми

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.